

A 4296.

344.

Joh. Aavik

Kirjavahemärkide õpetus

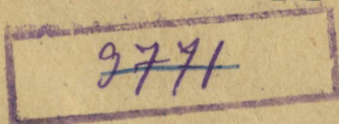
Kirjavahemärkide õpetus

ühes lühikese lauseõpetusega, harjutusülesannetega
ja nende võtmega.

Koolidele ja iseõppimiseks

kokku seadnud

Joh. Aavik.

Kirjastus „Istandik“ Tartus
1923.

Üldised eelmärkused.

1. Kõik vähem tähtsad reeglid ja kõrvalised märkused on trükitud peenema kirjaga.

2. Et käesolev raamat on määratud peamiselt koolidele, seepärast on siin tarvitatud kirjaviisi ja terminoloogiat, mis praegu enamasti jaos koolides tarvitusel, olgugi et sel alal täieline ühtlus veel saavutamata ja autor ka isiklikult mitmis küsimusis on isearvamisel.

A 4296. i 14364839

Dääladu K. ü. „Lääne“ Haapsalus.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus.

Üldised reeglid.

- [.] **punkt** — täielise, lõpetatud mõttega lause või kirjatüki järel; ka päälkirjade järel.
- [,] **komma** — sõnade ja lausete vahel, mis tuleb lahutada suurema selguse pärast või nende vahel tehtava väikese häälepeatuse märkimiseks, mis aga ometi üksteisega mõtteliselt nii lähedalt seotud, et üks ilma teiseta nagu poolik on; komma on seepärast niisuguste sidesõnade ees, nagu *et, kui, nagu, kuna, ehk küll, aga, vaid — sest et, aga et, kui, ilma et — nii kui — niipea kui — nimelt — iseäranis*; sõnade *ja, ning, ega, ehk, või* ees harilikult kommat ei ole (mõnikord aga küll, nagu seletatakse üksikasjalistes reeglites). Komma on kõige raskem vahemärk.
- [;] **semikoolon** — on nõrgem kui punkt, aga tugevam kui komma, tarvitatakse säääl, kus punkti oleks palju, aga kommat vähe.
- [:] **koolon** — loetluste (ütlelugemiste) ja lähemalt seletavate lausete ees; näituseks: järgmised linnad: Tallinn, Tartu, Pärnu.
- [?] **küsimusmärk** — küsivate lausete või sõnade järel. Need küsivad laused peavad aga olema päälauseid, mitte kõrvallauseid.
- [!] **hüüumärk** ehk **hüüatusmärk** — hüüatavate, käskivate, keelvate, paluvate lausete järel, tarbe korral ka sellekohaste sõnade järel.
- [„“] **jutumärgid** — nendega ümbritsetakse kõneleva isiku sõnad, ka raamatupäälkirjade, ajalehtede nimetused, ka teise isiku või kirjaniku sõnad (sõna-sõnalt), mida keegi oma kirjutuse seas tarvitab.

- [—] **mõttekriips** — tähendab üldse peatust, suuremat vahet, pausi; ka lause poolelijäämist, katkemist; on üllatava, ootamata sõna või mõtte ees; tarvitatakse vahel ka klambrite asemel.
- [...] **mitu punkti** ehk **mõttepunktid** — tähendab nagu mõttekriipski suuremat peatust ja pausi ja pannakse seepärast katkeliste, pooleli jäävate lausete ja mõtete järele või vahele ja üllatavate sõnade ette.
- [()] ehk [[]] **klambrid, sulgmärgid** — nendega ümbritsetakse kõrvalised sõnad või laused, mis seletavate või täiendavate märkustena on päris teksti vahele kiilunud.
- [*] ehk [†] **märkuskamber** — juhatab alamärkusele.
- ['] **apostroof** — näitab, et täht välja jäetud (harilikult *e*).
- [-] **ühenduskriips** — on silpide ja sõnade vahel, mida ei saa või ei taheta kokku kirjutada.

Punkt (.), semikoolon (;), koolon (:), harilikult ka küsimusmärk (?) ja hüüatusmärk (!) võivad olla **ainult päälause** järel, millele enam ei järgne kõrvallauset.

Komma (,) on enamasti kõrvallause ees või järel ja lause keskel, aga ta võib olla ka päälause ees ja järel.

Mõttekriips (—), mõttepunktid (...) ja klambrid võivad esineda niihästi pää- kui kõrvallause järel ja keskel.

Punkti, harilikult ka küsimusmärgi ja hüüatusmärgi järel alatakse uus lause **suure algtähega**.

Komma, semikooloni ja harilikult ka kooloni järel alatakse uus lause **väikese algtähega**.

Mõttekriipsu ja mõttepunktide järel võib olla niihästi suur kui väike algtäht, seda mööda kuidas mõlemi lausete vahekord, kas lähem või kaugem.

Näitusi kõigi nende vahemärkide tarvitamisest leiab „Üksikasjaliste vahemärkide reeglite“ all.

Vahemärkide kõlaline väärtus.

Vahemärgid tähendavad enamasti ka suuremat või vähemat **häälepeatust** (pausi) lugemisel. Punkt (ja mõttekriips ja mõttepunktid) tähendavad kõige pikemat häälepeatust ja vahet, koolon (:) ja semikoolon (;) lühemat,

komma (,) kõige lühemat. Sagedasti aga komma ei tähenda mingit peatust, vaid on ainult mingi grammatilise vahekorra, nimelt lausete või lauseosade vahe märkimiseks.

Kui tahetakse märkida veel suuremat vahet kui seda punkt märgib, siis alustatakse uus rida.

Vahemärkide õige tarvitada - oskamise tähtsus.

Vahemärkide tarvitamine peab saama niisuguseks harjumuseks, et kirjutades neid ilma suurema järelemõtlemiseta ja nagu loomusunniliselt õigesti paneb.

Vahemärkide õige tarvitamine on vahel tähtis lause õige mõtte näitamiseks, sest vale kohale pandud või hoopis panemata jäetud vahe-märk võib lausele anda teise mõtte ja ta teha kahemõtteliseks ja tumedaks. Räägitakse juhtumusest, kus surma mõistetud kurjategija saatnud kuningale armupalumise kirja. Kuningas saatnud palvekirja tagasi oma käega kirjutatud märkusega: „Armumitte, surma!“ Kurjategija advokaat aga kustutanud kuninga tehtud komma ja pannud ta pärast sõna „armu“, nii et selle järele kuninga otsus kõlas: „Armumitte, surma!“ ja kurjategija saanudki armu. Teine jutt räägib, et kuningas üldse pole kommat teinud ja alles advokaat selle pannud oma kaitsealuse huvis.

Vahemärgi viga ei too küll iga kord kaasa nii saatuslikke tagajärgi, siiski ta on ebasoovitav ja piinlik asi, sest ta annab asjaomasest inimesest tunnistust kui puuduliku kooliharidusega ja kirjaoskamisega isikust.

Vahemärkide tarvitada-oskamine oletab teatava grammatika tundmise, nimelt lauseõpetuse (süntaksi) alal; ilma selleta on võimatu selgesti aru saada nii mõnestki lauseõpetuse reeglist. Seepärast on enne „Üksikasjaliste reeglite“ esitamist tarvilise eel-õpetusena antud lühike kokkuvõtte tähtsamaist lauseõpetuse mõisteist ja nähtusist. Sellega on tahetud silmas pidada eriti selle raamatu tarvitajaid väljaspool kooli, kellel võimalust või juhust pole olnud seda koolis süstemaatiliselt õppida või kes selle on unustanud.

Tähtsamad mõisted ja nähtused lauseõpetuse (süntaksi) alalt.

Üksik lause.

alus ehk
subjekt

ütlus ehk
predikaat

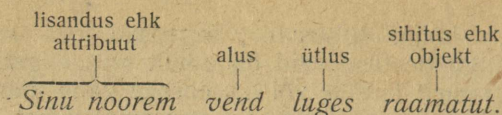
alus ehk
subjekt

ütlus ehk
predikaat

Lind *laulab.*

Taevas *on sinine.*

Lause pääosad on **alus** (subjekt) ja **ütlus** (predikaat): alus on olend (isik) ehk asi, mis midagi teeb või on; ütlus on see tegevus, mida alus teeb, või omadus, millega alus on.

Lisandus (attribuut¹⁾) on see sõna, mis millegi omadust ehk päralt-olu näitab (*missugune vend? — noorem vend; kelle vend? — sinu vend*).

Objekt (sihitus) on see, mille pääle verbi (tegusõna) tegevus on sihitud, ja vastab küsimusele *mis? mida? keda?*²⁾ (*mida luges su vend? — raamatut; sõna raamat on objekt (sihitus) ja ripub verbist luges*). Ka objektile võib olla veel oma lisand: *Sinu vend luges seda huvitavat raamatut (missugust raamatut? — seda huvitavat raamatut)*.

aeg	koht	põhjus	viis
Sinu vend luges	<i>eile</i>	<i>aias</i>	<i>ajaviiteks</i>

huvitusega raamatut

Sõnu, mis lauses näitavad mingi tegevuse või omaduse aega (näit. *eile*), kohta (näit. *aias*) või põhjust ja otsarvet (näit. *ajaviiteks*), viisi (näit. *huvitusega*), nimetatakse **määrusteks** ehk **adverbiaalideks**: aja, koha, põhjuse, otsarve, sihi, ka tingimuse, olukorra, kaasolemise jne. määrused³⁾.

Ka määrustel võivad olla veel oma lisandused (attribuudid):

1) Autori arvates oleks kohasem nimetada atribuuti määruseks (võrdle vene определение), adverbiaali oluks (võrdle saksa Umstand ja vene обстоятельство) ning appositioni lisamääruseks.

2) Objekti (ehk sihituse) käanded on eesti keeles: 1. sihitav ehk **akkusatiiv** (täisobjekt), 2. osastav ehk **partitiiv** (osaobjekt), 3. teatavais juhtumustes nimetav ehk **nominatiiv** (akkusatiivi asemel). Näit. akkusatiiv: ta ostis *leiva* (täeline asi ja täeline tegevus), partitiiv: ta ostis *leiba* (osaline asi või osaline tegevus või mõlemad osalised), nominatiiv: osta see *leib* ära (käskkõne järel akkusatiivi asemel). Objekti tarvitamise reeglid on väga keerulised, täis kõiksugu erandeid.

3) Kaasolemise adverbiaali näitus: Ta jalutab *onuga*. Mõnesid adverbiaale tuleb nimetada **objektadverbiaaliks** ehk **kandseks objektiks** (ka: kõrvalobjektiks), näit.: Ta ütles *sõbrale*; ta kõneles *sõbrast* (või *sõbra üle*); ma kahtlen *selles*; küsisin *sõbratt*. Üldse on objekti ja adverbiaali vahapiiri küsimus paiguti alles vaidlusalune, samuti mõned muud peenused, kuid nende käsitlemine ei kuulu selle ülevaate raamidesse.

lisandus alus ütlus lisandus ajamäärus lisandus kohamäärus
 Teie onu jalutas sel ilusal õhtul meie aias.

Sõnad „sel ilusal“ on lisanduseks ajamäärusele „õhtul“; sõna „meie“ on lisanduseks kohamäärusele „aias“.

Lauses võib olla mitu ühesugust lauseliiget: mitu alust, mitu ütlust, mitu sihitust, mitu lisandust, mitu kohamäärust, mitu viisimäärust jne.

Mitu subjekti: Uulitsal jalutas *mehi, naisi, lapsi*.

Mitu predikaati: Nad *hõiskasid ja tantsisid* rõõmu pärast.

Mitu objekti: Ta nägi säält *merd, taevast ja maad*.

Mitu atribuuti: Säält paistis *punaseid, kollaseid ja roheliisi* tulesid.

Ühesugused lauseliikmed lahutatakse kommadega, kui nende vahel ei ole sidesõna „ja“, „ning“, „ega“.

Valitsevad laused ja rippuvad laused.

Päälauseid ja kõrvallauseid.

Näitus:

alus ütlus lisandus lisandus objekt (sihitus)
 Ma loodan tema peatset tagasitulekut.

Mõnikord on ebamõnus, ebaotstarbekohane või võimatu väljendada mingit lauseosa (alust, ütlust, lisandust, sihitust jne.) üheainsa sõnaga. Siis laiendatakse see terveks uueks lauseks. Nii võib näitusena antud lauses sihitus ühes ta mõlemi lisandustega („tema peatset tagasitulekut“) muuta terveks lauseks:

Ma loodan, et ta pea tagasi tuleb
 päälause ehk valitsev lause kõrvallause ehk rippuv lause

Nüüd on ühe lause asemel 2 lauset: esimene neist on **päälause**, teine on **kõrvallause**. Kõrvallauseid nimetatakse ka **rippuvaks lauseks** (sest ta nagu ripub teisest lau-

sest või teise lause küljes ega ole iseseisev) ja lauset, millest ta ripub, nimetatakse **valitsevaks lauseks**.

Rippuv lause (kõrvallause) lahutatakse valitsevast lausest kommaga!

Nagu öeldud, on kõrvallauseid päälause laiendatud osad (subjekt, predikaat, atribuut, objekt, adverbiaal). Seejärel nimetatakse kõrvallauseid nende lauseliikmete nimede järel, mida nad kujutavad. Seega on siis objektlauseid, subjektlauseid, atribuutlauseid, aja, koha, põhjuse adverbiaalauseid):

Objektlause: Ma loodan, *et ta pea tagasi tuleb*. Kui see kõrvallause päälause osaks koondada, saame objekti: Ma loodan ta peatset *tagasitulekut*.

Subjektlause: Eksivad, *kes nõnda mõtlevad*. Sest koondades saame subjekti: *Nõnda mõtlejad* eksivad.

Atribuutlause: Ma tunnen meest, *kes sääl künnab*. Koondades saame atribuudi: Ma tunnen *sääl kündvat* meest.

Aja adverbiaalause: Ma käisin teil, *kui sa haige olid*. Koondus: Ma käisin teil *sinu haiguse ajal*.

Koha adverbiaalause: Ta jalutab, *kus sina jalutad* (ta jalutab *sinu jalutamise kohas*).

Põhjuse adverbiaalause: Ta eksis, sest et ta ei teadnud (ta eksis *teadmatuse pärast*); ta töötas, et rikkaks saada (ta töötas *rikkaks saamiseks*).

Viisi adverbiaalause: Ta läks edasi, *nagu ei oleks ta mu hüüdmist kuulnudki*.

Pääle selle on veel:

Võrdluslause: Ta tantsib, *nagu kann hüppab*.

Tinglause: Sa eksid, *kui sa seda arvad*. Tinglauseid algavad sõnaga *kui* või *sel juhtumisel kui*.

Möönduslause: Ta ei ole tark, *ehk ta küll on palju koolis käinud*. Möönduslauseid algavad sõnadega *ehk küll* või *sellest hoolimata et*.

Kõrvallause koht.

Kõrvallause (rippuv lause) võib olla valitseva lause järel või selle ees või selle vahel:

järel: Ema usub, *et poeg veel elab*;

ees: *Et poeg veel elab*, seda ema usub;

vahel: Usk, *et poeg veel elab*, trööstis ema.

Kui kõrvallause on valitseva lause vahel, on 2 kommat vaja rippuva lause lahutamiseks valitsevast.

Samuti: *Kes ta on*, seda ma ei tea. — Asi, *mis oli kadunud*, on jälle leitud.

Kõrvallause ja päälause tunnismärgid.

Kirjavahemärkide tarvitamise pärast on väga tähtis osata ära tunda, mis on päälause ja mis kõrvallause. Sest päälauseid võib lahutada mitte üksi kommaga, vaid ka punkti ja semikooloniga (;), ka küsimus- ja hüüatusmärgiga. Teiste sõnadega: **päälause** vahel võivad olla kõik vahe-**märgid**, rippuva ja valitseva lause vahel ainult komma.

Kõrvallause tunnismärgid on:

1) (sisuline tunnismärk): kõrvallause (rippuv lause) on mõtte poolest tihedasti seotud oma valitseva lausega, nii-ütelda ripub selle küljes; seepärast kõrvallause ilma oma valitseva lausega on nagu poolik, ilma lõpetatud mõtteta. Näit. kõrvallause *..|et see nii on..|* on üksikult mõttetu, poolik, aga paneme ta ette päälause: Ma arvan, *et see nii on*, ja kohe ilmub täieline ja lõpetatud mõte.

Kõrvallause käib sagedasti mingi päälause sõna kohta, mida ta lähemalt seletab, näit.: Ma ei tunne *last*, kes *sүүл mängib*. Kõrvallause *|kes sүүл mängib|* käib päälause sõna „last“ kohta, mida ta lähemalt määrab.

2) (väline tunnismärk): kõrvallaused algavad sageli teatavate sidesõnadega, nimelt *et, kui, ehk küll, nagu, kuna, kuni* — sest *et, ilma et, nii et, seepärast et, seega et* — *nii kui, nii kaua kui*.

Märkus. — Küsivad sõnad *kes, mis, kelle, mille, keda, mida* jne. — *kas, kus, kust, kuhu* — *miks, millal, kuidas* jne. võivad alustada niihästi pää- kui kõrvallauseid; kõrvallauseid on siis sellest ära tunda, et kõrvallause käib mingi päälause sõna kohta või ripub sellest. Päälause: Kes sääl on? Aga: Ma ei tea (*päälause*), kes sääl on (*kõrvallause*), sest siin kõrvallause ripub päälause tegusõnast „ei tea“.

Päälause tunnismärk:

1) (sisuline): on enamasti iseseisev, see tähendab, ta ei tarvitse teise lause abi, vaid on ka üksikult mõtte poolest täieline.

2) (väline): ei alga sidesõnaga *et, kui, kuna, ehk küll, nagu, kuni*, millega algavad kõrvallused.

Järgmised sidesõnad võivad ka päälauseid alustada: *ja (ning), ega, aga, vaid, sest, seepärast*. Tähele panna: *sest* alustab päälause, aga *sest et* alustab kõrvallause.

Näitused:

Selle tulekahju tagajärjel oli ta üsna abitumas seisukorras. *Sest* mitte üksi oma varandust polnud ta seeläbi kaotanud, vaid oli ka oma tervisest ilma jäänud.

Ta oli veelgi abitumas seisukorras, *sest et* ta oma tervise oli kaotanud.

Muidugi võib *sest* ees ka komma olla, kui selle ja eelmise lause vahel mitte nii suurt peatust lugeda, vaid nad tihedamini kokkuliidetuks käsitada: Ta oli . . . üsna abitus seisukorras, *sest* mitte üksi oma varandust . . . jne.

Mitmeastmelised kõrvallused ja keerulised lausestikud.

Kõrvallausest võib rippuda veel teine kõrvallause ja sellest koguni kolmas:

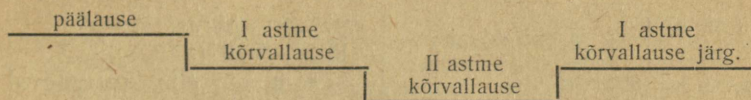
Sa ütlesid, et sa loodad, et ta pea tagasi tuleb.
 päälause I astme kõrvallause II astme kõrvallause

Graafiline (joonistuslik) kujutus:

päälause

 |
 | I astme kõrvallause
 |
 |
 | II astme kõrvallause
 |

Teise astme kõrvallause võib juhtuda olema esimese astme kõrvallause vahel:

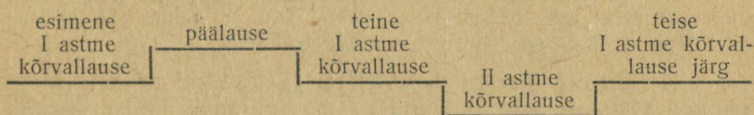
Näitus:

Ta ütles, et ta sõber, kes eile maale sõitis, nii pea enam tagasi ei tule.

Keerulised lausestikud on, kus päälause ümber või vahele on põimitud mitu kõrvallause, millest omakorda ripub kõrvallauseid, näit.:

Kui ta koju tuleb, siis ütle talle, et ta asja, mis ta minult võttis, kohe tagasi toob.

• Selle lause graafiline kujutus on:

Üksikasjalised vahemärkide reeglid.

1. Punkt (.).

1. Punkt on väitva (tõendava) või jutustava lause lõpus, kui sellest ei ripu kõrvallause ja kui järgnev uus lause pole sellega mõtteliselt mitte nii tihedasti seotud. Näituseks:

Ilm oli ütle mata ilus. Võtsin nõuks minna jalutama. Läkisingi. Uulitsal sain oma sõbraga kokku.

Märkus. — Kui päälaused on lühikesed ja mõtteliselt lähedas ühenduses, siis lahutatakse nad punkti asemel kommaga (v. l. kommareegel). Et sidesõnad *aga, vaid*, ja määrsõnad *seepärast, järelikult* jne. lauseid mõtteliselt lähemalt seovad, siis on nendega algavate lausete ees enamasti komma.

2. Punkt on harilikult päälkirjade ja allkirjade lõpus.

3. Punkt on lühenduste järel:

j. n. e. } — ja nii edesi
jne. }

s. o. — see on

n. n. — nii-nimetatud

m. s. — muu seas

j. m. s. — ja muud see-
sugust

s. t. — see tähendab

p. o. — peab olema

näit. — näituseks (ehk näitus)

v. — vaata

vrđ. — võrdle

seep. — seepärast

e. l. — enne lõunat

p. l. — pärast lõunat

kl. — kell (näit.: kl. 5)

s. k. p. — selle kuu päeval

a. — aastal

e. Kr. — enne Kristust

p. Kr. — pärast Kristust

hr. — härra

pr. — proua

prl. — preili

Dr. — doktor

mag. — magister

stud. phil. — studens philo-
logiae (keeleteaduse üli-
õpilane).

Samuti: stud. med. — studens medicinae (arstiteaduse üliõp.), stud. jur. — studens juris (õigusteaduse üliõp.) j. n. e. Samuti ka mitmed juhuslikud lühendused, nagu rkl. — riigikoguliige.

4. Punkt on ka numbrite järel, kui need järg-
arvude tähenduses: 3. jaanuaril (= kolmandal j.). Rooma
numbrite järel ei ole niisugusel korral punkti vaja, näit.:
Karl XII, I osa jne.

2. Küsimusmärk (?).

1. Küsimusmärk on küsiva lause järel, kui see küsiv
lause on **päälause**. Näit.:

Kes sääl on? Kui palju neid oli?

Märkus 1. — Kui küsivast päälausest ripub kõrval-
lause (või kõrvallauseid), siis on küsimusmärk mitte otse-
kohe küsiva lause enese järel, vaid alles sellele järgneva
kõrvallause (või kõrvallause) järel. Näit.:

*Kas sa oled selle raamatu tagasi toonud, mis sulle
andsin, kui sa mineval nädalal meil käisid?*

Märkus 2. — Kui küsimus pole päälause, vaid kõrval-
lause, siis küsimusmärki ei panda, vaid mingi muu märk
(punkt, komma, koolon, semikoolon, hüüatusmärk), selle
järele, mis märki nõuab päälause ise. Näit.:

Ta küsis mult, *kui palju neid oli. Kes need olid*, küsiti igalt poolt, aga keegi ei teadnud. Ütle kohe, *kes need on!* Ütlen kohe, *kes need on*: su oma hääd tuttavad.

Märkus 3. — Kui lause on ainult vormiliselt küsiv lause, sisuliselt aga hüüatav või lihtsalt väitev (tõendav) lause, siis ei tarvitse panna küsimusmärki, vaid vastavalt hüüatusmärk või punkt. Näit.:

Ons see kellegi mõistliku mehe tegu! (Sest sel lausel on enam hüüatav kui küsiv mõte). — Kes seda võib teada, millal ta tagasi tuleb. (See ei ole mõtte poolest mitte küsiv, vaid väitev ehk tõendav lause).

Niisugused laused on sellest kergesti äratuntavad, et neile ei oodatagi vastust. Niisugust küsimust, millele vastust ei oodata, kutsutakse **retooriliseks küsimuseks**.

2. Küsimusmärk võib olla ka üksiku küsiva sõna järel. Näit.: Küsimusele „kellele?“ vastab alaleütlev kääne.

3. Küsimusmärk pannakse klambrites vahel ka arusaamatu, või arusaamatuks, või veaks peetud sõna või mõtte järele.

3. Hüüatusmärk (!).

1. Hüüatavate, kirglikult, ägedasti käskivate, keelvate või paluvate lausete ja ka üksikute hüüatussõnade järel on hüüatusmärk. Näit.: Oh kui suur ja ilus on elu! — Tule silmapilk tagasi! — Ära jää hiljaks! — Halasta mu pääle! — Tohoh! — Välja! — Hurjuh! — Oh! — Ah!

2. Lausete järel, mille mõte peab lugeja imestust äratama, lugejat põrutama. Näit.:

Ja see tühipaljas lõbu läks talle 20 miljoni maksma!

Märkus. — Nii esimesel kui teisel korral võib veelgi suuremaks toonitamiseks olla kaks (!!), koguni kolm hüüatusmärki (!!!), kuid seda ei pea tarvitama sageli ja ilma tõsise vajaduseta, muidu kaotab oma mõju.

3. Hüüatusmärk on kõnetluse järel kirja alguses:

Armas sõber! Austatud härra!

4. Hüüatusmärk on üksikute sõnade järel klambrites (!), et neile juhtida tähelepanu või imestust või näidata, et sääl pole tegemist kogemata eksitusega, vaid on tahetud tõesti nii öelda; näit.: See raamatuköide läinud tal 10000 (!) marka maksma.

Järelmärkus reegel 1-sele. — Hüüatusmärgiga on samasugune lugu kui küsimusmärgiga: kui hüüatuslausele (päälausele) järgneb kõrvallauseid, siis pole hüüatusmärk mitte hüüatuslause enese järel, vaid alles kõrvallause (või kõrvallause) lõpus. Näit.: Oo milline suurepärase ja liigutav nähtus, kui kõik üksmeelselt mingi ühise eesmärgi hääks toimivad, nagu seda on juhtunud iga rahva ajaloo otsustavail silmapilkudel, ehk küll ka erandeid on ette tulnud! — Kui kõrvallausestik pikk, nagu antud näituses, siis kistakse hüüatusmärk liig kaugele ära oma pärislause juurest ja ta satub niisuguse lause järele, mil ei ole enam mingisugust hüüatavat laadi.

Küsimusmärk ja hüüatusmärk hispaania keeles. — Selle ebakoha ärahoidmiseks on hispaania ja ka portugali keeles hakatud küsimus- ja hüüatusmärk ka lause etteotsa panema, aga ümberkääändud kujul: ¿, näit.: ¿Kes sääil on? ; Ärge seda tehke! ; Oh häda! Sel on see paremus, et siis kohe lause alguses on näha, et sääil on tegemist küsimuse või hüüatusega.

4. Koolon (:).

Koolonit tarvitatakse:

1. **Loetlemise (üleslugemise) ees**; näit.: Eesti maakonnad on: Virumaa, Järvamaa, Harjumaa j. n. e.

Et õppimises ja teadmises hästi edasi jõuda, seks on vaja kolm vaimuomandust: hää arusaamine, hää meelepidamine, tugev tahtejõud.

2. **Lause ees, mis eelmise lause mõtet seletab ja lähemalt määrab.** Näit.:

Hoia aega kalliks: see on riie, millest elu kokku õmmeldud. — Pahal seal ikka viga: suvel kärss kärnas, talvel maa külmanud.

Märkus. — Kui seletav lause algab sõnaga *sest* (ehk *sest et*), siis on kooloni asemel komma; näit.: Hoia aega hästi, *sest* see on riie, millest elu kokku õmmeldud.

3. **Otsekohest kõneviisi alustava lause järel**; näit.:

Pime ütles jalutumale: „Mine valguse eest ära!“

Niisugusel korral algab otsekohene kõneviis suure algtähega.

Kui otsekohest kõneviisi alustav lause on otsekohese kõneviisi järel või selle vahele kiilutud, siis koolonit ei ole; näit.:

„Mine valguse eest ära!“ ütles pime jalutumale. — „Riik olen mina,“ ütelnud prantsuse kuningas Louis IV. „Niisugusel korral,“ ütles mu sõber, „ei või ma sind mitte aidata.“

NB. Otsekohese ja kaudse kõneviisi erinevuse üle vahemärkide suhtes vaata päätükis jutumärkide („ “) üle.

4. Suuremas lausestikus (perioodis) võib panna kooloni päälause lahutamiseks kõrvallauseist, eriti kui need korduva sidesõnaga. Näit.:

Kus päike sulle esimeseks paistis, *kus* taeva tähed sulle esimest korda särasid, *kus* kõu ja pikne esiteks sulle avaldasid looduse vägevust ja suurepärasust ja *kus* selle tormid pühalikul kohinal läbi su hinge mühasid: *sääl* on su kodu, *sääl* on su isamaa.

5. Semikoolon (;).

1. Semikoolon on punkti ja komma vahepääline märk: ta on nõrgem kui punkt, aga tugevam kui komma; teda tarvitatakse seepärast *sääl*, *kus* kommat oleks liig vähe, aga punkti liig palju, nimelt **päälause** (mitte kõrvalause!) **vahel**, mis moodustavad sisuliselt ühtekuuluva rühma. Näit.:

Üksmeelsus ja hää läbisaamine aitavad maja ehitada; erimeelsus ja vaen kisuvad ta maha. — Päevased hääled olid vaikinud; isegi karjakella häält ei olnud kuskilt kuulda.

Semikoolonit tarvitatakse eriti nende päälause lahutamiseks, mis on mingi ühise mõtte üksikud üheväärsed osad, ja iseäranis veel, kui neis lauseis endis on kommasid; näit.:

Kui kala mörras, tahab välja; kui väljas, tahab sisse. — Kel kukkur, sel kohus; kel vägi, sel võimus.

Semikooloniga lahutatakse harilikult need päälause, mis koolonile (:) seletuslauseina järgnevad (eriti kirjeldestes ja mõtteharutustes) ja iseäranis kui need seletuslauseid ise pikemad ja juba kommasid sisaldavad; näit.:

A. Komma lausete vahel.

I. Komma üheväärseid, harilikult päälauseid, lahutamas.

1. Komma lahutab lühemad, mõtteliselt kokku kuuluvad päälused:

Anna pill hullu kätte, hull ajab pilli lõhki.

Ära väsib äkiline, vastu peab pikaline.

Niisugused kommaga lahutatud laused võivad nii väiksed olla, et koos seisavad ainult paarist sõnast:

Palju kisa, vähe villu. — Ühele kuld, teisele muld.

Kui päälused mõtteliselt vähem kokku kuuluvad, siis on nende vahel semikoolon või punkt (nagu punkti ja semikooloni reeglites seletatud).

2. Komma lahutab mõtteliselt lähedalt kokkukuluvad laused, mida seovad sõnad *aga*, *vaid*, *kuid*, *ent*, *seepärast*, *järelikult* jne., teiste sõnadega sõnade *aga*, *vaid*, *kuid*, *seepärast* jne. ees on harilikult komma, näit.:

Ta teab küll, aga ta ei taha ütelda. — Ära mine ära, vaid oota. — See on küll tõsi, kuid mina ei või sellega nõus olla. — Ta on end külmetanud, seepärast ta kõhib.

Märkus 1. — Sõnade *aga*, *kuid*, *ent*, *seepärast*, *järelikult* jne. ees võib ka punkt või semikoolon olla, kui nendega algab lause, mille mõte mitte nii tihedasti eelmise lause külge ei liitu, vaid kui nende vahel teatav peatus võib olla. Sõna *vaid* ees aga on enamasti alati komma.

Märkus 2. — Kui *aga* ei ole lause esimene sõna, vaid teine, kolmas või neljas jne., siis *aga* ees kommat ei ole; näit.: Seda *aga* ta ei teadnud.

II. Komma rippuvaid (kõrval-) lauseid lahutamas.

3. Komma lahutab rippuva lause (kõrvallause) valitsevast lausest (päälausest):

Lähen homme jalutama, *kui ilm ilus*. — *Kui ilm ilus*, lähen homme jalutama. — Homme, *kui ilm ilus*, lähen jalutama.

Neist näitustest selgub, et:

Kui rippuv lause valitseva lause järel, siis on komma rippuva lause ees; kui rippuv lause valitseva lause ees, siis on komma rippuva lause lõpus; kui rippuv lause valitseva lause keskel, siis on kommad rippuva lause ees ja järel.

Rippuvad laused (kõrvallused) algavad:

a) sidesõnadega: et, kui, kuna, ehk küll, nagu, sest et, nii et, ilma et, seks et, sellest hoolimata et, selle pääle vaatamata et — nii kui, nii kaua kui, nii pea kui, nii väga kui, nii suur kui jne.

b) asesõnadega: kes, mis, kelle, mille, keda, mida, kellest, millest, kellele, millele jne.; missugune, milline, kui palju, kumb, kumma jne.

c) määrussõnadega: kas, kus, kuhu, kust, — kui, kuidas — millal, kunas, — miks, mispärast jne.

Kõrvallausete üle vaata pikemalt lk. 7—11.

Märkus 1. — Ei iga *et* ja *kui* ees ole kommat; *et* ja *kui* ees võib koguni punkt olla, kui lausestik algab sõnaga *et*, *kui*, *nagu*, *ehk*, *küll* jne. pärast punktiga lõpetatud eelmist lausestikku. Näit.: Ta ruttas oma sõbrale appi. *Et* ta aga liig hilja teele läks, siis jäi abi hiljaks.

Tähele panna! *Et* ja *kui* ees ei ole kommat, ühendustes *sest et*, *kui et*, *seks et*, *ilma et*, *seepärast et*, *sellest hoolimata et*, *selle pääle vaatamata et*, — *et kui*, *nii kui*, *nõnda kui*, *nii kaua kui*, *nii pea kui*, kui need sõnad mõisteliselt moodustavad nagu ühtlased sidesõnad. Näit.:

Ta ütles, et kui ta tagasi tuleb, siis ta seda teeb. (Mitte: Ta ütles, et, kui ta tagasi tuleb jne.). — Sellest hoolimata et ta seda teadis (mitte: Sellest hoolimata, et ta seda teadis).

Märkus 2. — Asesõnad *kes*, *mis*, *kelle*, *mille*, *keda*, *mida* jne. — *missugune*, *milline*, *kumb* jne. võivad alustada ka päälauseid ja siis on nende järel küsimusmärk. Näit.:

Kes sääli on? — Mis sa tahad? — Millest sa kõneled? — Kumb on suurem? — Millal ta tuleb? jne.

III. Komma vahe- ehk kiillauseid ja -sõnu lahutamaks.

4. Kiillaused ja vahesõnad lahutatakse kommaga; näituseks:

Ta oli, *nii arvati vähemalt*, üsna rikas mees. — See on, *tõsi küll*, halvasti läinud. — See töö, *näib mulle*, on üsna ilmaaegne. — Ta oli, *ennäe hullu*, ometi tulnud. — Selle tööga, *mõtlesin*, saan pea valmis. — Härra tulevat, *ütles teener*, varsi tagasi. — Nii on see, *kordan seda*, siiski parem.

Vahesõnad ei ole lause päris osad, ja vahelaused ei ole kõrvallaused, vaid päälauseid, mis teise lausesse kui kõrvalised, võõrad, juhuslikud osad mingisuguseks seletuseks ja täienduseks vahele kiilutud. Nad nagu katkestavad silmapilguks lause, mis aga siis kohe jälle edasi jätkub. Niisugused vahesõnad on: *näib mulle, nõnda ütelda, nii arvatakse, arusaadav, heldene aeg jne.*

Vahelausete hulka kuuluvad ka otsekohese kõne vahele kiilutud autori märkus, mis ütleb, kes kõneleb: „Nende päramiidide otsast“, *ütles Napoleon siis oma soldatitele*, „vaatavad nelikümmend aastasada teie päale alla“. — Iga rahvas, *on üks prantslane ütelnud*, saab selle valitsuse, mida ta väärt on. — Seejärel ongi seesugused vahelaused kommade vahel.

Üldse, ka muid niimoodi häälekõnaliselt ja pausidega eraldatud sõnu võib kirjas kommadega eraldada (vaata: 19. Üldine lõppmärkus komma kohta).

B. Komma lause osade vahel.

I. Komma lause päris osi lahutamaks.

5. Kui mitu sama liiki lauseliiget järgemööda (mitu subjekti, mitu predikaati, mitu objekti jne.), siis pannakse nende vahele kommad; teiste sõnadega: **komma lahutab üheväärsed lauseliikmed.**

Üheväärsed lauseliikmed on näit. 2 ehk rohkem subjekti, predikaati, atribuuti, objekti, koha, aja, põhjuse adverbiaali jne.

Näitused.

Mitu alust (subjekti)		<i>Mehi, naisi, lapsi</i> jalutas aias.
Mitu ühtlust (predikaati)		Ta <i>laulis, hüppas, tantsis</i> rõõmu pärast. Ilm oli <i>külm, udune, kurb</i> .

Mitu sihitust (objekti, s. o. asja, mille päale tegevus on sihitud)	Ma nägin säääl <i>hobuseid, lehmi, lambaid</i> . Ta oskab <i>laulda, mängida, tantsida</i> . Ta kõneles looduse <i>ilust</i> , inimeste <i>elust</i> , jumalate <i>vägevusest</i> .
Mitu ajamäärust (adverbiaali)	Teda nähti säääl <i>hommikul, lõuna ajal, õhtul</i> .
Mitu kohamäärust	Kevad oli <i>metsas, põllul, väljas</i> .
Mitu põhjusemäärust	<i>Näljast, janust, külmast</i> oli ta keha nõrkenud.
Mitu lisandust (attribuuti)	Säääl oli <i>pikki, lühikesi, jämedaid</i> puid.

Järelikult, ka ükssteise järel korratud või üleslugemisel (loetlemisel) järgnevad sõnad või sõnarühmad lahutatakse kommadega: Püha, püha, püha on Issand Seebaot. Homme, homme, mitte täna. Päikese ümber tiirlevad rändtähed (planeedid) on: Merkuur, Veenus, maakera, Marss, Jupiter, Saturn, Uraan, Neptuun.

Hoiatus. — Mõni võiks vahest mõelda, et komma on ikka vaheta niisuguste samaliigiliste lausesõnade ees. Selle kohta tuleb hoiatavalt tähendada, et komma on ainult siis vaheta nende ees, kui nad on üksi, ilma muude neid määravate ja nende kohta käivate sõnadega, näit.: *Kaski, kuuski, tammi* kasvas selles metsas. Kui aga neil sõnadel veel oma atribuutsõnu ümber, siis on kommad alles väljaspool neid määrussõnu, nii et niisugusel korral samaliigilised **sõnarühmad** lahutatakse kommadega; näit.:

Rippuvate okstega *kaski*, lopsakaid *kuuski*, jändrikke ja krobelisi *tammi* kasvas ses metsas. (Mitte: Rippuvate okstega, *kaski*, lopsakaid, *kuuski* jne.). Samuti: Ta kõneles looduse *ilust*, inimeste *elust*, jumalate *vägevusest*.

Muidugi, kui neil sõnadel veel omakord samaliigilised ja -laadilised määrused, siis on nende määruste vahel ka omakorda kommad; näit.: Ta nägi säääl siniseid, punaseid, kollaseid *lilli*, nende seas istuvaid, seisvaid või jooksvaid *lapsi*.

6. Ühevääriste lauseliikmete vahel ei ole kommat, kui neid ühendavad sõnad *ja, ning, ega, ehk, või*; teiste sõnadega: *ja, ning, ega, ehk, ja või* ees harilikult ei ole kommat.

Kommaga :

Haljendasid orud, mäed
Suur, sügav, sinine järv
Ei usu, looda ta
Elu, surm — kõik oli talle
ükskõikne.

Kommata :

Haljendasid orud *ja* mäed
Suur, sügav *ja* sinine järv
Ta ei usu *ega* looda
Kas elu *või* surm — kõik
oli talle ükskõikne.

Samuti: Ta läks ära *ega* tulnud enam tagasi; Lääne-
ehk Baltimeri.

Märkus. — Millal *ja*, *ning*, *ega* ja *või* ees komma, selle üle vaata allpool päätükk: Komma „*ja*“, „*ning*“ ja „*ega*“ ees (lk. 28).

7. Komma on ka ühevääriste (sama-astmeliste) kõrvallausete vahel (sest kõrvallaused on ju lauseiks laiendatud lauseosad); näit.:

Talt küsiti, kust ta selle ostis, palju see maksis, kas ei tahaks seda ära müüa. — Ta tõendas, et ta seda isikut ei tunne, et ta teda kunagi ei ole tunnud, et tal temaga ei ole midagi ühist. — Kui kevad on käes, kui ilmad on ilusad, kui meeleolu on häa, siis . . .

Kui niisuguste lausete vahel on *ja*, *ega*, *või*, siis muidugi kommat ei ole: Talt küsiti, kust ta selle ostis *ja* kas ei tahaks seda ära müüa.

8. Komma sõnade ees *kõik*, *ei miski*, *ei midagi*, *see* (seda, selle jne.), *need* (nende, neid jne.), *siin*, *sääl* jne., *kui need sõnad* eespool ülesloetud asjad nagu kokku võtavad *või* neid kordavad; näit.:

Varanduse, sõbrad, häa nime, *kõik* oli ta kaotanud, — Manitsused, ähvardused, hoiatused, *miski* ei mõjunud temasse — Vanemuise kandle hääl, *see* põksub minu põues. — Kodumaal, *sääl* on häa elada.

Märkus. — Komma asemel pannakse niisugusel korral ka **mõttekriips**: Varanduse, sõbrad, häa nime — kõik oli ta kaotanud.

9. (Täienduseks 5-ndale reeglile). Samaliigilised lauseosad lahutatakse kommadega, ka kui nende ees on *ainult*, *ei*, *mitte* või korduvad sõnad *osalt* — *osalt*, *kord* — *kord*, *pea* — *pea*, *puhu* — *puhu*, või sõnad *esiteks*, *telseks*, *kolmandaks* jne., samuti *alguses* — *lõpus*; *enne* — *pärast*, *täna* — *homme*; näit.:

Kõik ilmusid õigel ajal, *ainult* sina mitte. Surma, *mitte* armu! Surma *mitte*, armu! Neid tuli *osalt* jala, *osalt* hobusega. *Kord* on ta meeletu rõõmus, *kord* jälle meeleheiteni kurb. *Täna* siin, *homme* sää. *Esiteks* on see liig kallis, *teiseks* kõlbmatu.

Märkus. — Sõnadega *niihästi* — *kui* ka algavaid lauseosi mõned lahutavad kommadega, mõned ei; näit.: Niihästi ühed, *kui* teised. — Niihästi ühed *kui* teised. (Soovitame viimast).

10. (Täienduseks 5-ndale reeglile). Komma on ka *niisuguste seletavate ja toonitavate sõnade ees kui nimelt, iseäranis, eriti, see tähendab, see on* (lühendus: s. o.), *järelikult, näituseks, ja üldse lahutab nendega algavad lauseosad*; näit.:

On metall, mis ka harilikus temperatuuris vedel, *nimelt* elavhõbe. Söed, *iseäranis* kivisöed, annavad suurt soojust. Külma, *eriti* ööse, oli väljakannatamata. Kolumbus nimetas selle saare San Salvador'iks, *see tähendab* Ara-päästja saareks. Ta on isutu, *järelikult* haige.

11. (Täienduseks 5-ndale reeglile). **Eriliigilised ja samaliigilised atribuutsõnad.** — **Attribuutsõnad lahutatakse ainult siis kommadega, kui nad tähendavad sama liiki omadust:** näit. ainult välist kuju või ainult sisemist laadi jne.

Eriliigiliste omadussõnade vahel ei ole kommat.

Eriliigilised

ei ole kommat:

Nad olid *kallis valges*
linases riides.

(Siin tähendab üks sõna
hinda, teine värvi, kolmas
materjaali).

Samaliigilised

on komma:

Sää oli inimesi *linases,*
villases, siidises riides.

(Siin tähendavad kõik kolm
sõna materjali).

Samuti: Rasked, kurvad ajad; sest siin tähendavad sõnad rasked ja kurvad samaliigilist omadust. Aga: lootusrikkad tulevased ajad; nende vahel ei ole kommat, sest sõna „lootusrikkad“ määrab aegade laadi, sõna „tulevased“ aga ajajärku.

Võib ka nii seletada: kui iga omadussõna käib nimi-sõna kohta üksikult, siis on kommad; kui aga käib kogu järgneva sõnarühma kohta, siis kommat ei ole. Nii viimases näituses käib sõna „lootusrikkad“ mitte ainult sõna „ajad“ kohta, vaid nimelt kogu sõnarühma „tulevased ajad“ kohta.

Märkus. — Vahel ripub see ka kirjutaja vaatest, kas niisugusel korral komma panna või ei; näit.:

Ilusal kevadisel hommikul...

ilma kommata, kui mõlemad omadussõnad käsitada eriliigiliseks: „ilusal“ tähendab välimust, „kevadisel“ tähendab aega ja sõna „ilusal“ määrab kogu rühma „kevadine hommik“. Kuid võib ka:

Ilusal, kevadisel hommikul...

niisugusel korral sõnad „ilusal“ ja „kevadisel“ tähendavad mõlemad hommiku välist ilu ja käivad üksikult ainult sõna „hommik“ kohta.

12. Komma pannakse ka väljajäetud sõna asemele lühikesis elliptilisis (poolikuis) lauseis; näit.; Nooruseaeg, külviaeg (= Nooruseaeg *on* külviaeg). — Oma tuba, oma luba.

Komma asemel võib siin ka mõttekriips olla: Nooruseaeg — külviaeg.

II. Komma vahesõnu ja lisandusi lahutamaks.

13. Kõnetlus eraldatakse kommaga või kommadega (kõnetlus on sõna, mis näitab seda, kelle poole kõnega pöördakse). Näit.:

Mis sa nutad, *lillekene*? — Kas sa rasked hingevalu, *hellake*, ka tunda said? — *Päike*, oh õnnista Eesti rahvast!

Kui mitu kõnetlust järgimööda, siis lahutatakse nad kui samaliigilised või üheväärsed lauseosad kommadega; näit.: *Õieke, õieke*, ära nii hellasti õilmitse!

Märkus. — Lause alguses olevat väga pateetilist (vaimustatud) kõnetlust võib ka hüüatusemärgiga (!) eraldada, kusjuures selle järel võib lauset ka väikese tähega jätkata: Oh hirmus, oh kohutav saatuslik *kättemaksja!* ma trotsin sind! — Samuti võib niisugusel korral lause lõpus oleva kõnetluse järel olla hüüatusmärk.

14. Ka teatavad muud vahesõnad lahutatakse kommadega, nimelt niisugused, mis õigusepoolest on lühikesed ühe- või paarisõnalised vahelaused nagu näib, võib ju olla, arvatakse (vaata 4. kommareegel, sääl ka näitusi).

Täiendavad ja kitsendavad märkused. — Sõnad niisugused siiski kui *muidugi, arusaadavalt, arvatavasti,*

(ise)enesest mõista, üldse, järelikult, seepärast, näituseks, — teiste sõnadega, — ühe sõnaga jne. on adverbid ja niisugustena on nad lihtsad lauseliikmed, nimelt adverbiaalid, ega seepärast harilikult ole ühtki põhjust neid kommadega eraldada. Järelikult: Ta *muidugi* teab seda. — See kõik on (ise)endast mõista pettus. — Järelikult see on tõsi. — Siin ikka komma kirjutada on vene mõju (näit.: See on, *muidugi*, võimatu).

Mõned niisugused sõnad on vormiliselt küll kui mingisugused vahelaused, kuid nad on oma lauselise mõiste kaotanud ja lihtsa adverbi tähenduse omandanud, nii et õigusepoolest tuleks nad kokku, vähemalt ühendusmargiga kirjutada, näit.: nii ütelda (soovitav kirjutada: nii-ütelda), võib olla (võib-olla), kes teab (kes-teab), koguni: ei tea, Jumal teab, tont teab jne.¹). Järjekult ka: Ta on võib olla (võib-olla) juba tagasi tulnud. — Ta on ei tea kuhu läinud. — Ta on Jumal teab kus.

Tarbetu on kommaga lahutada ka niisuguseid sõnu kui *palun*, — *olge hääks*, ehk küll need esialgselt on vahelaused, kuid nad on muutunud mingisuguseiks viisakusadverbideks. Seepärast: Palun tulge, — olge hääks astuge lähemale.

Teiselt poolt, need sõnad tuleb kommadega eraldada ainult siis, kui nad tõesti on käsitatud mingisuguseiks väljaspool lause muidust käiku olevaiks vahesõnuks. Seda on siis tunda juba hääldamisest, sest siis eraldatakse need sõnad väikeste peatustega ja isesuguse hääletooniga, näit.: Sa võid, muidugi mõista, igal ajal meile tagasi tulla. — Järelikult, ühelt poolt on asi küll nii, aga teiselt poolt? — See on, otse vastupidi, palju kasulikum.

15. **Järel olev mitmesõnaline iseseisev (nimisõnaline) lisandus (appositsioon) või üldse mingi sarnane täiendus lahutatakse kommaga; näit.:**

Tallinn, *Eesti riigi päälinn*, asub Soome lahe ääres.

1) Võrdle prantsuse „peut-être“ (võib olla), soome „kenties“ (kes teadis), läti „deesin“ (jumal teab). Juba selguse pärast oleks otstarbekohane ühendusmärki niisugusel korral tarvitada, et sellega adverbiaalset laadi paremini ära märkida. Ka sõna „tähendab“ tuleks adverbi tähenduses harilikult kommadeta kirjutada, ehk küll see teiselt poolt eksitav: See tähendab on ikka tõsi. Üldse „tähendab“ on ses tähenduses halb sõna, õigusepoolest jäme tõlge vene keelest (значит).

Kui aga täiendus enne täiendatavat sõna või nime, siis kommat ei ole: Eesti riigi päälinn Tallinn asub Soome lahe ääres¹).

Muid näitusi: Lembitu, üks viimseist Eesti vanemaist, langes Paala lahingus a. 1217. — Mu isamaa, mu õnn ja rõõm, kui kaunis oled sa! — See oli Mart, ta ainus poeg.

Arusaadavasti, kui seesugune täiendus (iseseisev lisandus) lause keskel, siis on ta kahe komma vahel; on ta aga lause lõpus, siis lahutab teda ainult üks komma.

Märkus 1. — Kui aga täiendatav sõna ühes oma täiendusega on genetiivis (omastavas käändes), millest mõlemaist ripub (pärast lisatäiendust) mingi sõna, siis **teist** kommat lause keskel ei ole. Näit.:

Veenuse, maakera lähema naabri teekond ümber päikese (mitte: Veenuse, maakera lähema naabri, teekond).

Märkus 2. — Asesõna (ma, sa, ta, me jne.) järel olevat lisatäiendust on harilikult tarbetu lahutada kommaga: näit.: „Kuhu sa hull jooksed?“ — Mis ma õnnetu inimene nüüd pean tegema?

Kommaga lahutatakse need sõnad ainult sel korral, kui nad häälepeatusega selgesti on eraldatud (kõnetluseks või lisatäienduseks): Miks tuled ka veel sina, halastamata inimene, siia majasse?

16. Kommaga lahutatakse ka kõiksugu muud sellelaolised mitmesõnalised täiendused, mis võivad asetseda niihästi määratava sõna järel kui ka selle ees. Need on enamasti lühendatud kõrvallaused, näit.: Laevad, kaupadega rikkalikult laetud, jõudsid õnnelikult kodusadamasse (Täislauseks arendatud: Laevad, mis olid kaupadega rikkalikult laetud, jõudsid õnnelikult kodusadamasse). — Nõudlik ja kohusetruu, oli see mees ülevaataja ametiks kohane (Täislauseks arendatud: Et see mees oli nõudlik ja kohusetruu, oli ta ülevaataja ametiks kohane.)

1) Ainult kui järeloleva nime ees on mõeldav sõna „nimelt“, siis võib ta ees ka komma olla: „Üks tubliimaist Eesti vanemaist, (nimelt) Lembitu, langes Paala lahingus. — See maksab ka muude juhtumuste kohta, kus erakordselt võib panna komma otsegu sõna „nimelt“ tähenduses.

Nagu antud näitustest näha, on niisugused komma-dega lahutatavad lisandused harilikult ikka **mitmesõnalised**, vähemalt on 2 nimisõna või 2 omadussõna või 2 partitsiipi (-nud, -tud, -v), või kui on ainult üks neist sõnadest, siis on sel ikka mingi määrav sõna või sõnad juures. Lisänäitused: *Peremees ja omanik*, võis ta sellega tahtmist mööda ümber käia. — Vaene ja kohata, pidi ta halvema korteriga leppima. — Päev ilmus, vihmane ja igav. — Ta püsis oma otsuses, *kangekaelne ja järelandmatu*. — Ta tungis mitmesse majasse ja seltskonda, *oma nõiakübara tõttu nägematu*. — Suurlinna uulits, *liikuvast rahvahulgast kihav*, avanes neljanda korra aknast ta pilgule.

Kui aga samad sõnad esinevad lihtsate lisandustena (attribuutidena) vaheta täiendatava sõna ees, ei eraldata neid kommadega; näit.: *Kaupadega rikkalikult laetud* laevad jõudsid õnnelikult sadamasse. — *Nõudlik ja kohuse-truu* mees on selleks ametiks kohane. —

Märkus. — Kui omadussõna või partitsiip üksi ja ainult luulekeele tõttu järele paigutatud, siis kommat ei ole: Säält kumas tumedana mets *unelev*. — Ja meri kaldale uhtus kõik kehad *uppunud*. — Koha *armsa* annan teada.

-des ja -mata.

17. **des-gerundiivi**¹⁾ (näit. lugedes, süües) ja **matalõpulist eitavat verbivormi** (mitte omadussõna, vaid adverbis tähenduses) **harilikult ei lahutata kommaga, vahel aga lahutatakse.**

a) **Neid ei lahutata kommaga**, kui nad esinevad lihtsate adverbiaalidena ühtlases ja katkestamata lausevoolus. Näitusi:

(-des): Ta tegi seda mängides. — Koju jõudes leidis ta teised juba eest. — Seda maja nii odavalt ära müües sai ta suure kahju. — Ta kohkus hirmsasti seda õnnetust kuulda saades.

Ka nii-nimetatud absoluutse genitiivi juures ei ole komma niisugusel puhul iga kord vajaline: Nad tansisid vilede puhudes.

1) Parema eestikeelse sõna puudusel peame esialgul kõige kohasemaks seda vormi selle ladinakeelse nimetusega nimetada, sest selle tähendus vastab täiesti prantsuse gerundiivile.

(-mata): Ta läks söömata magama. — Ilma seda hoiatust tähele panemata tormas ta edasi — Ta sõitis ilma neid asju ära toimetamata maale tagasi. — Ta pidi ära sõitma ilma oma vanemaid nägemata.

b) **-des ja -mata lahutatakse kommaga**, kui nad on mõeldud kui vahelekiilutud lühendatud laused ja täiendused, mis lausevoolu katkestavad. Seda on tunda häälepeatustest lugemises. Ja seda nad on eriti, kui nad lauses on ebaharilikus kohas, aluse ja ütluse vahel; ka lause lõpus olles eraldatakse nad sagedasti kommadega. Vahel pannakse ka selguse pärast komma. Näitused:

(-des): Siis vastased, suuremat osa oma laevu kaotades, pidid taganema. — Ta seisis säääl, vahetevahel pääd liigutades. — Olles äkilise loomuga mees, tegi ta tegusid, mida pärast kahetses.

(-mata): Siis võõras mees, ilma minu hüüdmist tähele panemata, tormas edasi. — Ta töötas ikka üksi, ilma kelleltki nõu ja abi küsimata.

Mõnes siin antud lauses võiksid kommad valikuvabalt ka ära jääda, kuid siis on des- ja mata- sõnad nagu ühtlasemaks lauseosaks mõeldud. Sama on lugu ka abloluutiste nominatiividega: neid ei tarvitse kommaga eraldada, kui nad (lühikeste) adverbiaalidena on ühtlase lausevoolu osad (ilma häälepeatusteta); nad eraldatakse kommadega, kui nad tunduvad lausevoolu katkestavate täiendustena. Näituseks:

(kommata): Ta astus müts pääs tuppa. —

(kommaga): Ta seisis säääl, pilk kaugusse juhitud. — Käed risti rinnale pandud, lamas ta säääl. (Niisugusel korral on need konstruktsioonid ka pikemad).

Lahutada tuleb ikka niisugused absoluutsed nominatiivid kui: *See töö tehtud*, võis ta kergemini hingata.

Komma infinitiivi ees.

18. Infinitiivkonstruktsiooni ette eesti keeles harilikult kommat ei panda; selle tarvitamine säääl on seepärast saksa-pärasus, germanism, näit.: Ma palun, *see mulle kohe tagasi saata*. — Kunst, *raamatuid kirjutada*, on vana. — Eesti keeles niisugusel korral kommat ei ole: Ma palun see mulle kohe tagasi saata. — Kunst raamatuid kirjutada on vana. Ainult mõningais infinitiivist rippuva nominatiiv-

objekti juhtumuses võib suurema selguse saavutamiseks kommad panna: Katse, kaitsekraav ära võtta, läks nurja. Kuid siingi võiks vahest ka kommadeta: Katse kaitsekraav ära võtta läks nurja.

19. **Aadressi osad** harilikult lahutatakse kommadega; Peeter, Manave, Tallinn, Sadama uul. 37.

M ä r k u s. — Kirja ümbrikul jäetakse aadressi kommad ära.

20. **Üldine lõppmärkus komma kohta.** — Komma on oma reeglite rohkuse ja keerulisuse pärast kõige raskem vahemärkidest. Ehk küll reegleid palju antud, on ometi võimatu kõiki viimseid peenusi ja üksikuid eraldi ja erandjuhtumisi ette näha ja ära määrata. Need peavad jääma iga kirjutaja enese arusaamise ja instinkti hooleks.

Üldse võib niisuguste võimalikkude juhtumiste jaoks üldjuhtnõörina ütelda, et komma võib julgesti panna säälikus tundub tarvilisena või võimalikuna häälepeatus ja kus seda ka selgusenõue toetab¹).

Mõned üksikud kommajuhumused on järgnevais eraldi-päätükides käsitatud.

Komma „ja“, „ning“ ja „ega“ ees.

Ja ja *ning* ees teatavasti ei ole kommat, kui *ja* või *ning* ühendab samaliigilised sõnad või üheväärsed laused (v. 6. kummareegel). Siiski on järgmised erandid:

Ja ja *ning* ees on komma, kui *ja* või *ning* ees ei ole vaheta see samaliigiline sõna või samaväärne lause, mida ta peab ühendama, vaid mingi vahesõna või vahelause, mille järel peab komma olema. Näit.:

Meister *rõõmustas*, et õpilane oli töö hästi valmis teinud, *ja andis* talle kingituse.

Siin seob *ja* sõnad „rõõmustas“ ja „andis“, nende vahel aga on kõrvallause.

1) Selt seisukohalt tahaksime kommat soovitada seesuguseis juhtumustes kui näit. järgmises: Ta kaotas seeläbi, mitte üksi oma varanduse, vaid ka oma hää nime. — Siin on häälepeatus sõna „mitte“ ees tarviline, sest ainult selle läbi oleks võimalik jaatava verbi järel eitatud objekt sõna.

Võta see väike asi, mu lapsuke, *ja vii* see koju emale. (Siin seob „*ja*“ üheväärsed sõnad „*võta*“ ning „*vii*“, nende vahel aga on kõnetlus „mu lapsuke“, mis peab olema kommade vahel). Üldse on *ja* ja *ning* ees komma, kui *ja* või *ning* pärast kommade vahel olevaid vahesõnu jätkab pooleli jäänud lauset.

Komma *ja* ees kahe üheväärse (pää)lause lahutamiseks on ainult siis kindlasti vaja, kui *ja* alustab uue mõttega lause, mis eelmisega vähem seotud, või kui *ja* peaaegu tähendab „aga“ ja selle aset täidab, üldse kui *ja* ees tuleb lugedes teha suurem peatus. Näit.:

J. külas juhtus palju loomade lõpmisi, laste suremisi, imelikke haigusi, *ja* inimesed arvasid seda kellegi paha nõia tööks. — Päike juba kõrgel taevas, ja sina magad.

Muidu valitseb niisugusel korral komma tarvitamises teatav ebakindlus ja mitmekesisus: ühed tarvitavad niisugusel korral rohkem kommat, koguni reeglikordselt igakord, kui *ja*-ga algab uus iseseisev lause. Meie arvates aga on see liialdus. Seepärast *ja* ees tarvitada kommat ainult neil tõsiseil tarbekorral, mis siin antud reeglite järele ära määratud.

ega ees komma. — *Ega*-sõnaga on peaaegu sama lugu kui *ja* sõnaga. Kui *ega* ühendab samaliigilised lauseosad ja üheväärsed laused, siis *ega* ees kommat vaja ei ole; näit.: Ei elu *ega* surm. Ei külm *ega* kuum. Ta läks ära *ega* tulnud enam tagasi¹⁾.

Ega ees on komma võimalik, koguni tarviline, kui 1) *ega* tähendab „kindlasti“, „vist“; 2) kui *ega*-ga algava lause mõte on niisugune, et tema ees peatus (paus) tundub tarvilisena; näit.:

Katsu, mis sa katsud, *ega* sest ometi midagi välja tule. — Teie töö küll suurem asi ei ole, *ega* ole teistegi oma palju parem.

Komma „*ehk*“ ja „*või*“ ees.

Või ja *ehk* ees kindlasti ei ole kommat, kui nad ühendavad kaks samatähenduselist või üksteisele vastuseatavat sõna: Lääne: *ehk* Baltimeri. — Kas elu *või* surm.

1) Soovitame „*ja* ei“ asemel võimalikult „*ega*“ tarvitada.

Ehk ees on komma, kui *ehk* tähendab „vahest“ või „vastasel korral“, „muidu“, näit.: Oota veel natuke, *ehk* ta tuleb (= vahest ta tuleb). Silmapilk tee sina see töö valmis, *ehk* muidu ma teen ise (= vastasel korral teen ise).

Mõned tarvitavad kommat *või* (ka *ehk*)¹⁾ ees, kui see alustab uue lause; näit.:

Kas hing on surematu, *või* kaob keha hävinemisega kõik? Kas ta jääb siia, *või* läheb ta ära?

Õigusepoolest aga on see nii grammatiliselt kui ka foneetiliselt ebajärjekindel, sest nii grammatiliselt kui enamasti ka foneetiliselt ei ole ses suhtes vahet selle vahel, kas on kaks lause osa või kaks täis lauset. Seepärast on meie arvates tarbetu uut lauset algava *või* ette komma panna, kui see lause eelmisele vastu seatakse.

Lauset algava *või* ees võib erandlikult siiski komma olla samul põhjusil kui lauset algava *ja* ees, nimelt kui *või* ees võib olla suurem kõnepeatus, eriti kui *või* on tähenduses „vastasel korral“, näit.: „Temale on pidanud midagi iseäralist juhtuma, *või* ma ei saa kogu sest loost enam midagi aru“.

Samuti võiks teatavail korral parandava *või* (või correctivum) ees olla komma, s. o. kui *või* tähendab „õigemini“, „tähipääsemalt“; näit.: Ühel koosolekul, või miitingul, esines ta kõnelejana. Koguni siingi võiks komma väga hästi ka ära jääda. Komma on kohane, kui see parandav „või“ lisatakse nagu klambrites mingi vahemärkusena vahele. Seda on ka häälepeatusest tunda.

Komma „kui“ ees.

Komma tuleb panna *kui* ette siis, kui *kui*'ga algab täieline kõrvallause; näit.:

Sa eksid, *kui* sa seda arvad (tinglause). Teen seda, *kui* koju tulen (aeglause).. Ta kirjutab nobedamini, *kui* ta vend loeb (võrdluslause).

1) „Ehk“ tuleb tarvitada samamõistelistel sõnade vahel, „või“ erimõistelistel vahel. Näit.: Lääne- ehk Baltimeri; aga: Kas elu või surm. „Või“ võib parandavas tähenduses siiski ka olla samamõistelistel vahel: Ta kõneles ühel koosolekul või (õigema sõnaga) miitingul.

Tinglauseid ja aeglauseid alustava *kui* ees on alati komma¹⁾, ka *kui* need on poolikud või lühendatud laused: See on väga halb, *kui tõsi* (= *kui see tõsi on*). — Tulen, *kui* aega (= *kui mul aega on*). — Katsu, *kui* võimalik, kaasa tulla.

Võrdlus-*kui* ees on ainult siis komma, kui sellele järgneb täieline võrdlause: See on raskem, *kui* ta seda kanda jaksab. **Kui** aga *kui*'le järgneb ainult lihtne võrdlusõna, siis on komma „*kui*“ ees tarbetu, näit.:

Ta on jõukam *kui* ta vend. — Ta on seda teinud rohkem *kui* üks kord. — Hõbe on pehmem *kui* wask ja kõvem *kui* tina.

Sama reegel maksab ka „nagu“ kohta: *nagu* ees on ainult siis komma tarviline, kui *nagu*'ga algab täieline kõrvallause; *nagu* ees aga on komma tarbetu, kui *nagu*'le järgneb ainult võrdlus- või näitussõna (või sõnu). Mõned inimesed teevad ikka näo, *nagu* teaksid kõik (täieline lause). Ta on raskesti haige, *nagu* kuulda (lause, kuigi „on“ välja jäetud). **Aga:** Tee *nagu* mina (ainult võrdlusõna). See kõlas nukralt *nagu* matuselaul (ainult võrdlusõna).

Niisuguse võrdlussõna ees oleva *kui* ja *nagu* ette komma panna, *nagu* seda meil õige laialt armastatakse teha, on vene mõju! Sest vene keeles on iga „как“ ja „чем“ ees komma.

Märkus. — Muidugi, kui võrdlussõna ees on mõeldud pikem retooriline peatus, siis võib ka võrdlussõna ette komma panna, näit.: See kõlas nukralt, *nagu* matuselaul. Kuid seesugune komma pole siis grammatiline komma, vaid see on puhtfoneetiline või retooriline komma. Niisuguse retoorilise komma asemel võib ka olla mõttekriips: See kõlas nukralt — *nagu* matuselaul.

Sel puhul toonitame veel, et erakordselt võib ju ka niisuguste sõnade ees kommasid olla, mille ees harilikult ei ole, aga see on siis ikka mingisuguste klambrite või mõttekriipsu tähenduses.

1) Muidugi ainult siis pole kommat, kui komma asemel on *ja*, mis ühendab eelmise samaväärsse lausega (s. o. teise ting- kui- või aeg- kui-lausega: *Kui* sul tuju on *ja kui* sul muud teha pole, siis võta see töö käsile.

Hoiatus!**Mitte tarbetuid kommasid!**

Mõnedel isikutel, eriti mõningail õpilastel on kalduvus panna sinna kommasid, kus neid vaja ei ole, kus nad tarbetud, koguni vead on. Näit.:

Siis pidi ta, teisel päeval, koju minema. Niisugustel tingimustel, kõik on asjata. Kui ta oli, haiguse pärast, kolm päeva kodu olnud, läks ta jälle teenistusse.

Mispärast on neis lauseis kommad tarbetumad? Sellepärast et sõnad, mida nad eraldavad, on, mitte samaliigilised, vaid eriliigilised teiste samas lauses olevate sõnade suhtes. Nii on „teisel päeval“ ainus ajamäärus ses lauses. Järelikult ei ole ühtki põhjust teda kommadega eraldada.

Üldse, suurem ja piinlikum viga on tarbetu komma. Puuduvat kommat võib vahest seletada ja vabandada läbemattusega, unustlikkusega, ülearune komma aga on ainult kirjajariduse puuduse ja vähese intelligentsuse tagajärg.

Ülearuse ja tarbetuma komma eest hoiatati mitme komma-reegli puhul, nimelt järgmistes reeglites: 2 (Märkus 1. ja Tähele panna!), 4 (Hoiatus), 5, 10, 13 (Täiendavad ja kitsendavad märkused), 14 (Märkus 1. ja 2.) 15 (Märkus), 16, a); 17 (kommat mitte infinitiivi ees); siis veel eraldi-päätükkides komma üle „ja“ ja „ega“ ees, „ehk“ ja „või“ ees ja „kui“ ees.

Komma muis keelis.

Kirjavahemärkide eriti komma tarvitamine ei ole kõigis keelis ühesugune. Meie käime komma tarvitamises pääasjalikult saksa keele järele, osalt on märgata ka vene keele mõju. Saksa keele järele käivad ha slaavi keeled, ungari keel, skandinaavia keeled (daani, rootsi, norra) ja ka soome ning läti keel. Selle poolest lahku lähevad romaani keeled (prantsuse, itaalia, hispaania) ja ingliskeel: nende keelte õigekirjutuse iseärasus on, et kommaga kõrvallauseid harilikult ei lahutata (järelikult ei ole neis keelis eesti „et“ ja „kui“le vastavate sõnade ees mitte kommat)¹⁾.

1) Eesti keeles on seda komma ärajätmist pää- ja kõrvallausete vahel inglisis ja romaani keelte eeskujul esimest korda katsunud läbi viia J. Lintrop oma romaanis „Villem Elgas“.

Nii on Euroopas kaks isesugust komma tarvitamise piirkonda: ühelt poolt Põhja- ja Ida-Euroopa (germaani, slaavi, soome-ugri), kus kõrvallaused eraldatakse kommadega, ja teiselt poolt romaani-angelsaksi maad, kus kõrvallauseid harilikult ei eraldata kommadega.

Selle eest tarvitab eriti prantsuskeel jälle lausete keskel väga palju kommasid, mis ta süntaksi eralaadist tingitud. See teeb ta ühes vene keelega küll kõige kommarikkamaks keeleks maailmas.

Otsekohene ja kaudne küsimus.

Vigu juhutakse tegema küsimusmärgi ja punkti tarvitamises küsiva lause järel. Toonitame seepärast siin veel, et küsimusmärk on ainult siis, kui küsimus on **päälause**, näit.: *Kes sääl on?* On aga sama küsimus kõrvallauses, siis küsimusmärki ei ole, vaid mingi muu märk, näit. punkt, kui sellega lause lõpeb; näit.: Ta küsis, *kes sääl on.*

Selle vahe selgemaks ja silmapaistvamaks valgustamiseks veel järgnevad näitused.

(Küsimus päälause, seepärast on küsimusmärk)

Kui suur see on?

Kas ta varsi tuleb?

Millest sa kõneled?

Kuhu ta selle pani?

Millal sa tagasi tuled?

(Küsimus kõrvallauses, seepärast ei ole küsimusmärki)

Ma ei tea, kui suur see on.

Ütle mulle, kas ta varsi tuleb.

Mulle on arusaamatu, millest sa kõneled.

Ta ei mäleta, kuhu ta selle pani.

Kirjuta mulle, millal sa tagasi tuled.

Kaudne küsimus võib ka päälause ees olla: *Kuhu ta selle pani*, seda ta enam ei mäleta. — *Millest sa kõneled*, on mulle arusaamatu.

Otsekohene ja kaudne kõne.

Teatavasti on otsekohese kõne sõnad jutumärkides ja enne seda kõnet alustava sõna järel on koolon (:); kaudne

kõne aga ei ole juttumärkides ja seda alustava sõna järel on komma. Et selle reegli vastu eksitakse, eriti õpilaste seas, siis silmatorkavamaks võrdluseks antagu mõned laused kõrvuti niihästi otsekoheses kui kaudes kõnes.

Otsekohene kõne:

—: „———“

Poeg ütles emale: „Ma tul-
len pea tagasi.“

Ma küsisin temalt: „Mis sa
säält teed?“

„———“ „———“

„See inimene“, ütles meie
uksehoidja, „on siit ma-
jast ammu välja kolinud.“

Kaudne kõne:

———, ———.

Poeg ütles emale, et ta tu-
leb pea tagasi.

Ma küsisin temalt, mis ta
säält teeb.

Uksehoidja ütles, et see ini-
mene on säält majast
ammu välja kolinud.

Või: See inimene, teadis
uksehoidja rääkida, koli-
nud ammu säält majast
välja.

(———, ———, ———.)

Kas punkt, semikoolon või komma?

Mõnikord tundub raskena otsustada, kas mingi lause järele tuleb panna punkt, semikoolon või komma. Teata-
vasti märgib punkt pikemat mõttevahet, semikoolon lühemat,
komma kõige lühemat. Kui suureks aga igas üksikus juh-
tumuses lausemõtete vaheline vahe tuleb pidada, selle kohta
on võimatu anda kindlaid reegleid, sest et see sagedasti
oleneb kirjutaja isiklikust vaatest. Kui ta mõtted peab
üksteisest kaugemaks, s. o. kui ta tahab, et lugedes tehtaks
nende lausete vahel pikemad pausid, siis kirjutab ta punktid.
Kui ta aga need mõtted kujutab enam kokkukuuluvaks ja
lühemate peatustega loetavaks, siis paneb semikoolonid või
koguni kommad.

Allolevas antagu lühike näitus sellest, kuidas samas
tekstis samade lausete vahel võib valikuvõimaliselt tarvitada
kommasid, semikooloneid ja punkte. Igaüks neist annab
natuke isesuguse stiililise kõla ja mulje.

Kommad. — *Koidukuma helenes, tähed hakkasid kus-
tuma, ainult kuusirp paistis kahvatuna läänetaeval.* (Stiili

tempo nobe; kõik nagu üheks lühikeseks pildiks koondatud; kirjeldus libiseb kiiresti lugeja silme eest mööda; ei anta aega pikemalt peatada üksikasjade vaatlemises.)

Semikoolon. — *Koidukuma helenes; tähed hakkasid kustuma; ainult kuusirp paistis kahvatuna läänetaeval.* (Stiili tempo vähem nobe; üksikasjad enam eraldatud ja rõhutatud).

Punktid. — *Koidukuma helenes. Tähed hakkasid kustuma. Ainult kuu kahvatav sirp jäi paistma läänetaeval.* (Stiili tempo aeglane; üksikasjad hästi esile tõstetud; nende vaatlemiseks nagu aega antud; stiili mulje katkelisem; veel katkelisemaks see saab, kui punkti asemele panna mõttepunktid).

Kommadega lahutamine annab stiilile enam seotud ja pehmema laadi, punktide rohkus teeb energilisema, teravama, aga ka katkelisema mulje. Niisugusel korral lühikesed punktiga eraldatud laused võivad mõjuda kui vasarahoobid. Ainult ei tule sellega liialdada, nagu uuemas kirjanduses mõned seda teevad, kirjutades näituseks umbes nii: Ta ei näinud midagi. Ta ainult mõtles. Mõtles ägedasti. Ainult sellest juhtumusest jne. — Niisuguste ülilühikeste, paarisõnaliste ja katkeliste lausete liig sage järgnemine võib teha lõpuks isegi lodeva ja vesise stiili mulje.

Mõttekriips (—).

Mõttekriipsu tarvitatakse:

1. **Vahelejäetud sõna asemel**, mida ei taheta välja ütelda: Nooruseaeg — külviaeg (Nooruseaeg on külviaeg). Mõttekriipsu asemel võib mõnikord niisugusel korral ka komma olla.

Iseäranis vene keel armastab väljajäetava sõna asemel mõttekriipsu tarvitada, ja vene mõjul mõned ka meil. Meil aga on see liialdus ja seepärast tuleb seesuguse mõttekriipsu tarvitamises olla väga tagasihoidlik. Seepärast mitte: Tal oli kaks poega: üht kutsuti Jaaniks, teist — Peetriks. — Siin on mõttekriips eesti keeles tarbetu.

2. Ootamata ja üllatava sõna või mõtte ees; näit.:

Kui kasti avasin, leidsin oma imestuseks, et see oli — tühi. — Ta püüdis tagaajaja käest pääseda, jooksis, jooksis, ronis üle takistuste, libises ühe kalju äärelt kuristikku ja — ärkas.

3. Pooleli jääva sõna või mõtte järel; näit.:

See võib ju küll nii olla, aga —. „Ma lämbun, ma sur—!“

4. Katkeliste lausete ja lauseosade vahel; näit.:

Haige kõneles ägades: „Kuule — kuule — mis ma sulle ütlen. — Ma — ma ei või enam — ma suren — mul on hirmus valu — — —!“

Suuremad vahed ja pausid niisuguste ootamata sõnade ja mõtete ees (reegel 2) ja poolelijäävate ja katkeliste sõnade ning lausete järel (reeglid 3 ja 4) märgitakse mitme järjes- tikku oleva mõttekriipsuga, näit.:

Vaevalt sai ta need sõnad suust, siis käis pauk — — — Väike vend kiljatas ja kukkus.

Märkus 1. — Niisugusel korral ei ole iga kord punktigi vaja.

Märkus 2. — Reeglite 2, 3 ja 4 juhtumustes võivad mõttekriipsu asemel ka mõttepunktid (. . .) olla (v. Mõttepunktide reeglid).

5. Vahelaused, mis päris lauset katkestavad, võib mõttekriipsude vahele panna; näit.:

Siis oma keppi — see oli tal ikka käes — mitu korda keerutades jäi ta puu ette peatama. Siis pead — ainus võimalus — temalt abi paluma minema.

Mõttekriipsud täidavad niisugusel korral teataval määral osalt klambrite ülesannet, millest nad siiski nõrgemad, osalt kommade ülesannet, millest nad tugevamad.

6. Mõttekriipsudega eraldatakse mõnikord ka sõna, eriti lisav, täiendav, mida tahetakse eriliselt esile tõsta, toonitada, näit.:

Ta võttis kepi — oma ainsa sõjariista — kaasa.

7. Mõttekriips on kahekõnedes (dialogides) eri isikute kõnelemise vahel, kui ei taheta iga isiku kõnelemise alustamiseks võtta uut rida, näit.:

Varsti jõudis keskhommik kätte, ja naine tuli töölt koju. „Noh, kas söök valmis?“ — „Mis söök siin peab olema, kui pole tuldkki leel.“ — „Kas võid tegid?“ — „Mine tee või ole: jooksin õue, komistasin, kukkusin, koorepudel läks katki, koor ukse ette maha...“

8. **Mõttekriips pannakse vahel ka muidu suurema vahe märkimiseks**, ja täidab seega lauset lõpetava märgi järel mõnikord uue rea ülesannet, kui seda ei taheta alustada.

Lõppmärkus. — Mõned armastavad väga palju tarvitada mõttekriipse, neid pannes sagedasti koguni kommade asemele. See on igatahes liialdus, millest tuleb hoiduda.

Mõttepunktid (. . .).

Samuti kui mõttekriips, tähendavad ka mõttepunktid kõnepeatust, pausi, suuremat vahet; seepärast tarvitatakse mõttepunkte mõnes juhtumuses ka mõttekriipsu asemel, nimelt järgmistes:

1. **Vahelejäetud sõnade või tähtede asemel** (viimaseks on mõttepunktid kohasemad kui mõttekriipsud): See sündis T vallas. Ei maksa vaielda.

2. **Üllatava ja ootamata sõna ees, ja ka sõna ees, millele tahetakse anda mingi iseäralisem, mõistaandev tähendus**, näit.: Ta näpud on selles töös küll õige osavad ja väledad, aga natuke . . . pikad.

3. **Poolelijääva sõna ja lause järel ja katkeliste lausete ja lauseosade vahel**, näit.:

Korraga . . . till, till, till, till! . . . Mehed vaatasid ümber . . . Selja taga sõitis postisaan, selle järel talumees reega. —

Nagu mõned mõttekriipsu, nii tarvitavad mõned jälle mõttepunkte üleliia, mille eest tuleb hoiduda.

Jutumärgid („ “).

1. **Kõneleva isiku sõnad on jutumärkide vahel** (algul „, lõpus “); näit.:

Poiss karjus: „Hunt on karjas!“

Märkus. — Mõnes keeles (muu seas prantsuse ja vene keeles tarvitatakse kahekõnedes jutumärkide asemel ka mõtekriipsu, aga ainult ees.

2. Tsitaadid (tsitaatsõnad ja laused) **suletakse jutumärkidesse** (Tsitaatideks nimetatakse neid sõnu ja lauseid, mis kirjutaja on teise kirjaniku teosest sõna-sõnalt laenanud); näit.:

Saksa võimumedhed läksid, „kui talv juba tulemas oli“, ka oma väega Ugandisse, kus aga „kõige maa leidsid juba rüüstatud ja isegi Tartu linna tühja olevat“.

Jutumärkide vahel on Läti Hendriku sõna-sõnaline tekst, kes oma kroonikas jutustab liivlaste, eestlaste ja lätlaste allaheitmise loo sakslaste poolt (a. 1200—1229 p. Kr.).

3. Jutumärkidesse suletakse ka sõnad ja ütlused, millele tahetakse anda mingi isesugune, ebaharilik tähendus või stiililine värving, sagedasti pilge ehk ironia (ironilised jutumärgid):

Kui ta oli koolist välja heidetud, hakkas ta uulitsapoistega sõbrustama, et nende seltskonnas oma „haridust“ täiendada.

4. Raamatute ja kirjatööde päälkirjad, ajalehe nimed jne. on jutumärkides, kus neid mingi muu teksti seas nimetatakse: Kreutzwaldi „Kalevipoeg“; „Postimees“ on kõige vanem eesti ajaleht.

5. Jutumärkidesse suletakse sõnad, mis antakse mitte harilikkude lauseosadena oma harilikus mõttes, vaid grammatiliste ehk keeleliste sõnadena; näit.:

„Ja“ ja „ning“ on sidesõnad; „inimene“ on nimisõna.

Märkus. — 3-nda ja eriti 4-nda ning 5-nda punkti alla käivais juhtumisis tarvitatakse ladina kirjas ka (nii-nimetatud) kursiivkirja (kirjutatud kirja moodi kiri); gooti- (ehk fraktur-) kirjas on see võimatu. Kirjutatud kirjas märgitakse see lainelise joonega sõnade alla.

Klambrid () ja []

1. Klambritesse suletakse kõiksugu seletavad ja täiendavad vahesõnad ja märkused, nimede hääldamine, sõnaseletused, arvud, kuhugi juhtivad tähendused jne.; näituseks:

Uku (nii nimetasid vanad eestlased oma ülemat jumalat) elas kõrges taevas. — Goethe (loe: gööte) oli suur saksa luuletaja. — Sinna on 10 kilomeetrit (ligi 10 versta).

2. **Klambritesse suletakse vahel ka vahelaused, näituseks:**

Oma vilepilli kaasa võttes (see oli ta ainus varandus) läks vaenelaps teele.

Tuletame meele, et niisugused vahelaused võib sulgeda ka kommade või mõttekriipsude vahele.

Hoiatus. — Klambreid ei pea liig sagedasti tarvitama.

Märkusklambrid *) †) või †).

Klambrimärki ühes selle ees oleva tärnikesega *), ristiga †) või numbriga 1) tarvitatakse alamärkuste (lehekülje teksti all olevate märkuste) juure juhatamiseks. Esi-
mest korda on klambri tärnike, kui teine märkus samal leheküljel, siis **, kolmanda märkimiseks †, neljanda ††. Tärnikeste ja ristikeste asemel võib ka numbreid tarvitada.

Ühendusmärk (-).

Ühendusmärki tarvitatakse:

1. **Poolelijäävate sõnade lõpus**, mille puuduv osa üle kantakse järgmise rea algusse, ja üldse kui sõna kirjutatakse silpideks või osadeks jaotatult: e-si-me-ne.

2. **Kokkukirjutatavais sõnus korduva sõna asemel**; näituseks:

Kuld- ja hõberaha (kuldraha ja hõberaha).

3. **Kokkuliidetud pärisnimedes**: Saksa-Prantsuse sõda, Soome-Eesti sõnaraamat, Soome-Eesti-Läti kaubaleping; Valga-Tapa raudtee; ka Lõuna-Ameerika, Lääne-Euroopa, Lõuna-Eesti; omadussõnades sagedasti ilma ühendusmärgita: lõunaeuroopaline, kuid võiks kirjutada ka: lõuna-euroopaline.

4. **Eelmise eeskujul ka niisuguseis kaksikomandus-sõnus kui**: ajaloolis-keeleteaduslik, füüsilis-matemaatiline, poliitilis-kultuuriline jne.

5. Ülevaatlikkuse ja kergloetavuse pärast rohkem kui kahest, või kolmest sõnast kokkuliidetud sõnades, — üldse sõnade vahel, mille kokkukirjutamine tundub liialine või harjumatu olevat, kuid mida ei taheta ka hoopis lahus kirjutada, näit.: väljamaale-sõit, ennastpetta-laskmine; võiks koguni: Ta kodumaal-käimine, ta päälinna-sõit, ta Tallinnas-olu ajal, tarvitajate-ühing, ühehobuse-voorimees, arvesse-võtmine, enam-vähem, niinimetatud, nii-kui-nii, tundma-õppimine jne.; vahel ka selleks, et ära hoida liig pikki kokkukirjutamisi, seepärast: tagavara-rehepeksumasin, rahvakooliseaduse-projekt, lapsepõlve-seltsimees jne. (ühendusmärk kirjutatakse siis nende sõnade vahele, mille ühendus on vähem tihe).

6. Et kokkukirjutamises ära hoida kahe või koguni kolme ja nelja vokaali kokkusattumist ühe sõna lõpus ja teise alguses, näit.: esi-isad, ukse-esine, isamaa-armastus, turu-uudised, tee-eelne, kuu-uuriija, jää-äärne jne. Kuid ses siiski järjekindlust ei peeta, sest mõningaid seesuguseid sõnaliitumisi kirjutatakse harilikult ilma ühendusmärgita kokku: ilmaaegu, äraandja, tagaajamine jne.

Nagu varem inigi tähendatud, valitseb ühendusmärgi tarvitamise suhtes nii eesti kui mõnes muuski keeles veel teatav kindlusetus ja ebajärjekindlus, nii et siin teatav vabadus jääb igaühe isiklikule maitsele ja seisukohale. Selle raamatu kirjutaja soovib, et eesti keeles rohkem ja julgemini hakataks tarvitama ühendusmärki.

Üks ettepanek (kirjanikele ja trükikodadele). — Senine viis on kokkuliidetud sõnade poolitamises ühendusmärk teha ainult lõpus, ka kui see ühendusmärk ka muidu, ilma poolitamise otstarbeta, on sõna keskel. Panen siin uuendusena ette, et niisugusel korral ühendusmärk tehtaks ka järgmise rea algusse. Seepärast mitte nii nagu seni:

matemaatiline füüsilis-

vaid:

-matemaatiline; füüsilis-

samuti:

Soome-
-Eesti jne. See on nimelt seks, et niisugust püsivat ühendusmärki eraldada lihtsast sõnapoolitamise ühendusmärgist

ülekandmise otstarbel, mis viimane muidugi jääb ainsa ühendusmärgiga rea lõpus. Siin on ometi vahe vahel, ja seda vahet tuleb ka ikka teha. Praeguse kirjutamis- ja trükkimisviisi juures ei saa seda vahet teha, kui ühendusmärgiga kokkuliidetud sõna just ühendusmärgi kohast poolitub.

Võrdsusmärk (=).

Matemaatikast laenatud võrdsusmärki = tarvitatakse seks, et näidata, et üks mõiste või sõna teisega täitsa ühetähendusline või üheväärne on, näit.: Ta seadis oma elu eesmärgiks õnne saavutamise, kusjuures õnn = rikkus. — Harilikult aga võrdlusmärk ühes sellele järgneva sõnaga võetakse klambritesse, näit.: p. o. (= peab olema). Enamasti aga tarvitatakse võrdlusmärgi asemel sõnu: „niisama suur kui“, — „nii palju kui“ — „see on“, või „lühendatult „s. o.“.

Apostroof (').

1. Apostroofi tarvitatakse väljajäetud tähe (harilikult e, harvemini i) **märkimiseks**: mull' (= mulle), sull' (= sulle), vanast' (= vanasti), igavest' (= igavesti).

NB. Niisugused apostroofiga lühendatud vormid on lubatavad ainult värssides, mitte aga proosas. Proosas peavad alati olema täielõpulised vormid. Koguni värssides tuleb apostroofeeritud vormidega tagasihoidlik olla, neid ainult harva ja hädakorral tarvitades.

2. Apostroof pannakse **võõrnime ja eesti käändelõpu vahele**, eriti kui nimi vähe tuntud; seda tehakse, kui tahetakse võõrnime nominatiivist kuju selgesti teatavaks teha, näit.: Henckell'ile, Pocc'i't, Leopardi'st, Raimund'iga jne.; eriti veel kui nimi jäetakse eesti keele loomu vastaselt painutamata: Dont'i (pro Dondi). Tuntud pärisnimede järel ei ole apostroof nii tarvilik: Schilleri, Gogolil, Byroniga jne.

Apostroof on tingimata tarviline,

1) kui nime (nominatiivi) lõpus teisiti hääldatav või hoopis hääldamata täht (e, st, d, eau, jne.) või läbi nina loetav vokaal (prantsuse nimedes): Quincey'le, Shakespeare'i (loe:

sheekspir'i, Voltaire'i (voltäär'i), Prévost'st (loe: prevoo'st), Gounod'd (loe: gunoo'd), Flaubert'i (loe: flobääri) Chopin'i (loe: shopään'i); Daudet'le (dodee'le), Rousseau'le (russoo'le) Beaumarchais'lt (boomarshee'lt).

2) võõrakeeliste tsitaatsõnade ja raamatute päälkirjade ja ajalehe nimede järele, sui need võõrakeelsed sõnad ja kui veel eesti muutelõpud otsas: Goethe „Iphigenie auf Tauris'e“ väärtus; „Vossische Zeitung'is“ jne. Siiski ei olda selles kõigiti järjekindel.

Vahemärkide ajalugu.

Vahemärke hakkasid tarvitama juba vanad greeklased ja roomlased; nende keelist on ka mõnede praeguste märkide nimed: nii on „komma“ ja „koolon“ greeka keelest, „punkt“ ladina keelest. Siiski neil olid vahemärgid ja nende tarvitamine alles algastmel ning kindluseta. Sageli kirjutati ilma mingisuguste vahemärkideta. Samasugune kindlusetus, segadus ja märkide puudumine valitses ka keskajal. Alles 16-ndal aastasajal, kui trükikunst juba oli arenenud, kujunes ka vahemärkide tarvitamine kindlamaks ja omandas enam-vähem praeguse kuju. Sel alal on eriti teenuslik kuulsa trükkali **Manutiuse** (loe: manuutsiuse, Itaalia keeli: Manuzzi) tegevus Veneetsias, kes oma väljaandeis vahemärgid tarvitusele võttis peaaegu nende praegusel kujul. Mõnesaja aasta eest tarvitati komma asemel ka viltujoont (/) sõnade ja lausete vahel.

Ometi on tundmus, et praegunegi vähemärgisüsteem pole küllaldane. Mõnede lausefoneetiliste ja intonatsiooniliste nähtuste ära tähendamiseks tuleks leida ja tarvitusele võtta vastavad märgid.

Täienduseks.

1. **Komma.** — a) Komma pannakse veel vastussõnade *jah* ja *ei* järele, kui nende järel on lause, kus vastuse sisu korratakse või kinnitatakse; näit.: Jah, ta on säääl. — Ei, ta ei tule.

b) Komma võiks ka ära jääda käskkõne ja sellele järgneva nimisõna vahelt, kui see nimisõna pole mõeldud kõnetluseks otsekoheses mõttes, vaid on enam käskkõne tegevuse subjektiks; näit.: Helise rind! (= helisegu rind!). — Nüüd kõla vägevasti keel!

c) Võrdlus *-kui* ees võiks mõnikord ka siis komma ära jääda, kui *kui*-ga algab täislause; näit.: Tule enne *kui* ma ära sõidan. — Ta oli siiski kavalam *kui* võis arvata.

d) Sõnade *oh, ah* järele on komma, kui need on seevõrra iseseisvad lauseosad, et nende järel tundub võimalikuna häälepeatus; näit.: Oh, küll olen väsinud. — Kui nad aga kõlaliselt liituvad hüüatussõna külge, siis kommat vaja ei ole, näit.: Oh elu!

e) Infinitiivlause on siis ikka kommaga eraldatud, kui algab sõnaga *et*: Me sööme, et elada.

f) Sõna *et, kui, ehk küll* ees enamasti kommat ei ole, kui nende ees on *ja, ning, või*; seepärast: ja et | ja kui | ja ehk küll | või et | jne.

2. **Jutumärgid.** — Kui jutumärkidesse suletud teksti sees on oma korda kahekõned (s. o. kui kahekõnes keegi kõnelev isik mingit muud kahekõnet ära jutustab), siis viimase eraldamiseks tarvitavad mõned kahekordseid jutumärke („ — “) või ühekriipsulisi jutumärke (, — ‘) või ka kahe- ja ühekriipsulisi üheskoos („ — “). Meie arvates on niisugusel korral küllalt harilikudest jutumärkidest

(„ — “); ühekriipsulisi jutumärke aga võib tarvitada üksikute sõnade eraldamiseks muust tekstist keelevormidena, näit.: ‚pääsma‘ on õigem kui ‚pääsema‘. — Kahekordseid jutumärke („„ — ““) mõned tarvitavad ka selleks, et samas kahekõnes ühe kõneleja sõnu eraldada teise omist, s. o. ühe kõneleja sõnade ees on „ ja lõpus “, teise sõnade ees „„ ja lõpus ““, kuid seegi on täitsa tarbetu, sest lugeja saab juba ilma selletagi aru, kumb isik kõneleb.

Klambrid. — Nurgelisi klambreid [] võiks tarvitada eriti siis, kui nende vahele pandavad sõnad on mõeldud täiesti väljaspool teksti olevaks kõrvaliseks märkuseks (näit. luuletustes vööra nime hääldamine või mingi seletus, kuna lookklambrites on sõnad, mis luuletusteksti enesesse kuuluvad).

Harjutustik.

Harjutusülesanded vahemärkide tarvitama- õppimiseks.

Eelmärkus. — Iga ülesanne on kahes rühmas: rühm I ja rühm II. Esimeste rühmade lahendused leiab „Võtmest“ ülesannete lõpus, kus on märgid ja nende kohad osutatud, nii et õpilane ise võib selle järele kontrollida, kas ta märgid õigesti pannud või mitte; number II rühmal „võtit“ ei ole.

Tärnike (*) harjutusülesande numbri ees tähendab, et see harjutus on nii-ütelda kõrgema kursuse õpilasile vahemärkide alal; ilma tärnikeseta harjutused selle vastu on enam üldiste, elementaariste reeglite harjutamiseks ja ka algkursuses kohased.

Punkt, küsimusmärk, hüüatusmärk.

I. Mis lausete järel on punkt, missuguste järel küsimusmärk ja hüüatusmärk?

I. ¹Täna on ilus ilm — ²Oh mis ilus päikesepaistene ilm — ³Millal suri Lembitu — ⁴Lembitu langes a. 1217 Paala lahingus — ⁵Tulge appi — ⁶Mu isamaa, mu õnn ja rõõm, kui kaunis oled sa —

II. ¹Kas käisid eile meil — ²Eestimaal on olnud mitu suurt sõda — ³Ühe Koidula luuletuse lõppsõnad on: Käi kindlalt Pea kõrges Aeg annab harutust — ⁴Ta hüüdis: „Tagasi“ — ⁵Oh häda — ⁶Eestlaste allaheitmise sõda seitsmesaja aasta eest kestis ligi 20 aastat —

*2. Kus peab olema küsimusmärk ja kus võib küsimusmärgi asemal olla punkt või hüüatusmärk? (V. lk. 12: küsimusmärgi reeglid, märkus 3.)

I. ¹Mis on meie elu Vari mis mööda läheb — ²Kas teie vend on kodu — ³Või kas tema kodu Kes teda palju kodu näeb — ⁴Natukese aja eest läks välja Kes teab millal tagasi tuleb — ⁵Kes seda oleks võinud temast uskuda —

II. ¹Kas pean sind aitama — ²Mis aitab siin su abi enam — ³Mis jaoks on seda kõike tehtud — ⁴Kas hull oled — ⁵Eesti priiuse aastal (1819) saadeti Kreutzwald Tallinna kaupmehe selliks õppima Kas ei olnud see saatuse pilge tulevase Kalevipoja lauliku kohta —

Komma.

3. Kuhu tuleb panna komma? (1. kommareegel).

I. ¹Üks elab kivikangru [kivihunniku] otsas teine ei ela viljasalveski. — ²Jänes jookseb härg astub pärale mõlemad saavad. — ³Silm kuningas käsi sulane. — ⁴Lubaja hää mees täitja tuhat korda parem.

II. ¹Suur kari rohu sööb hulk inimesi töö teeb. — ²Põllumees põline rikas ametimees ajuti rikas kaupmees korraldi rikas. — ³Laenaja sõber tagasinõudja vaenlane. — ⁴Põua jäljed paranevad vihma jäljed ei parane.

4. (2. kommareegel ja märkused).

I. ¹Laisk ei tee täna, vaid lükkab homseks. — ²Mõni koer haugub küll vihaselt, aga ei hammusta. — ³See hobu on küll tubli, kuid ta on vana. — ⁴Te võite küll sinna minna, mina aga kaasa ei tule. — ⁵Tema aga seda ei usu. ⁶Nad on söömata, seepärast neil on nälg.

II. ¹Kadedad surevad, aga kadedus ei iialgi (Molière¹). — ²Ilm on pilves, seepärast päike ei paista. — ³Kes aga seda kõike usub? — ⁴Teised nutsid tema aga naeris. — ⁵Ta ei nuta, vaid naerab. — ⁶See on küll hää, kuid liig kallis.

5. (3. kommareegel).

I. ¹Ta ütles, et ta pea tagasi tuleb. — ²Et ta haige on, seda ma tean. — ³Tulen kui jõuan. — ⁴Me ei ela, et

1) Lausetes ja lausete järel olevate võõraste nimede hääldamine ja seletused antakse raamatu lõpus sellekohases nimekirjas, kus nimed tähestikulises järjekorras.

süüa me sööme et elada. — ⁵Kui ta kodu on siis kutsu ta siia. — ⁶Kui ta ei taha tulla siis ütle talle et me kõik teda väga ootame. — ⁷Ta teeb tööd ehk ta küll alles haige on. — ⁸Ehk küll päike paistis oli õues siiski külm. — ⁹Oota kuni ma tagasi tulen.

II. ¹Kui väsinud olen pean puhkama ehk küll tööd veel küllalt. — ²Ehk küll rikas pole ta siiski mitte õnnelik. — ³Kui tahad et teised sinu vastu hääd on siis ole ise ka teiste vastu hää. — ⁴Kuni isa elas ei saanud poeg talu-peremeheks. — ⁵Tule kui sul aega.

6. I. ¹Kes kopikat ei korja see rublat ei saa. — ²Jõe kaldal on väike majake mis on selle kalamehe päralt. — ³Torn mis säält üle metsa paistab on naaberkihelkonna kiriku torn. — ⁴See koer jänest koju ei too keda vägisi metsa viiakse. — ⁵Millest süda täis sellest suu räägib. — ⁶Siga sööb säält kus moll ees on. — ⁷Kuidas töö nõnda palk — ⁸Kus viga näed laita sääll tule ja aita.

II. ¹Kes ise ei ole haavu kannatanud naerab arstide üle. — ²Kus palju valgust sääll palju varju (Goethe). — ³Ei ole ette öeldud mis on takka tulemas. — ⁴Keda isa ei õpeta seda maailm õpetab. — ⁵Kuidas lükkad nõnda läheb. — ⁶Ta mängib kuna teised õpivad. — ⁷Kes enesest suurt lugu ei pea on enam väärt kui ta arvab (Goethe). — ⁸Kes arvab end seisvat vaadaku et ei lange. — ⁹Kes lõpuni kindlaks jääb pärib võidukrooni.

7. Otsekohene ja kaudne küsimus (v. lhk. 33). — Kus on küsimus päälause ja küsimusmärgiga ja kus kõrvallause ja komмага eraldatud?

I. ¹Kui palju see maksab — ²Ma ei või ütelda kui kallis see on — ³Ma ei näinud kes sääll käis — ⁴Ma ei mõista mis ta tahab — ⁵Millal me maale sõidame —

II. ¹Kas sa kaasa tuleb — ²Ma tahan teada kas tädi-poeg ka kaasa tuleb — ³Mis see peaks tähendama — ⁴Ta ei mäleta enam millal ta sääll käis — ⁵Ütle meile mis sa sellest arvad —

8. Kus on lause keskel komma ja kus lause lõpus punkt ja kus küsimusmärk? (V. lk. 12: küsimusmärgi reegel, märkus 2.)

I. ¹Kas tead millal ta maalt tagasi tuleb — ²Ta ei kirjutanud millal ta tagasi tuleb — ³Ma küsin kui palju see maksab — ⁴Kes mäletab millal see oli — ⁵Kas teate millal oli esimene Eesti laulupidu — ⁶Keegi ei võinud arvata kes seda oli teinud — ⁷Miks sa mulle ei seleta mis see tähendab — ⁸Ma ei oska seletada mis see tähendab —

II. ¹Ütlege mulle millal oli Paala lahing — ²Miks ta ei taha ütelda millal te ära sõidate — ³Kes on Kalevipoja kokkusäädja — ⁴Ta ei või aru saada kuidas seda tehakse —

9. Kus tuleb järgmiste lausete keskel kommad?

I. ¹Mees kes säält tuleb on mu onu. — ²Kartus et hiljaks jääme oli asjata. — ³Maja mis säält paistab on meie koolimaja. — ⁴Laulud mida säält lauldi olid mulle tundmatud. — ⁵Need kes säält mängivad on kõik meie kooli õpilased. — ⁶Need kes ütlevad et elu ei ole midagi väärt on ise elust vähe õnne leidnud.

II. ¹Inimene kes teist petab on alatu. — ²Lootus et parema koha saab ei läinud tal täide. — ³Täht mis säält nii heledana paistab on Siirius. — ⁴Neile kes aru ei saa tuleb uuesti seletada.

10. Kuhu tuleb panna kommad järgmiste lausete keskel (5. kommareegel)?

I. ¹Isa ema lapsed olid kodunt ära läinud. — ²Pääle eestlaste elab Eestis venelasi sakslasi rootslasi ja veel muid rahvaid. — ³Elagu kasvagu õitsegu meie uus selts. — ⁴Mõned inimesed ei taha muud kui süüa juua magada. — ⁵Ta värises ootusest lootusest hirmust. — ⁶Lauldes valdades naerdes kõndisid nad teed mööda edasi. —

II. ¹Ta oli temale abiliseks seltsimeheks sõbraks. — ²Muinaseestlased tarvitasid sõjariistuks oda mööka nuiat nooli kilpi. — ³Laeva lael istus seisis jalutas inimesi. — ⁴Ta oli kurja halastamata alatuma iseloomuga. — ⁵Seda rohtu kasvab metsas soos karjamaal.

*11. Harjutus samale reeglile, aga rühmadeks laiendatud lauseosadega.

I. ¹Liiast tööst viletsast toitmise suurest murest oli ta enneaegu vananenud. — ²Reisijad laeval viitsid aega merd vaadeldes üksteisega juttu vestes ajalehti lugedes.

II. ¹Vanemad inimesed hakkasid juttu ajama noored tantsima lapsed mängima. — ²Oma kindla iseloomu õiglase oleku kombelise tõsiduse ja usinuse tõttu teenis Fählmann juba koolieas üldist lugupidamist.

12. Sidesõnad *ja, ega, ehk, või* üheväärseid lauseosi ühendamas (6-es kommareegel):

I. ¹Isa ema ja lapsed olid kodunt ära läinud. — ²Ta oskas eesti saksa ja vene keelt. — ³Talle ei maitsnud süök ega jook. — ⁴Kas jääd koju või tuled kaasa? — ⁵Jaanalind ehk Strauss elab Aafrika kõrbedes. — ⁶Ütle mulle mis elukutse sulle kõige rohkem meeldib kas arsti õpetaja või advokaadi elukutse. — ⁷Sääl oli noori ja vanu rikkaid ja vaeseid. — ⁸Ta võttis kõik endale ega annud teistele midagi.

II. ¹Piletikassa oli avatud teisipäiviti neljapäiviti ja laupäiviti. — ²Ons ta üksi või on keegi ta juures. — ³Ta ei kartnud Jumalat ega häbenenud inimesi.

13. Komma lause keskel teatavate sõnade ees (10. ja 11. kommareegel):

I. ¹Kõik ta oli pidule kutsunud ainult oma naabrit mitte — ²Kas tead seda Ei seda ma ei tea. — ³Ta ei kõlba sellesse ametisse sest ta on esiteks laisk teiseks hooletu. — ⁴See paber on läbipaistev järelikult õhuke. — ⁵Ühe haiguse nimelt surma vastu ei ole rohtu. — ⁶See taud murdis niihästi noori kui vanu.

II. ¹Kas ta tuleb Jah ta tuleb. — ²Ta elas kord kodumaal kord väljamaal. — ³Rooma sõjapäälikut Fabiust kutsuti Cunctatoriks see tähendab viivitajaks sest et ta otsustava lahingu eest kõrvale hoidis. — ⁴Kassi tõugu metsloomad eriti tiigrid on verejanulised. — ⁵Ma mõtlen järelikult olen olemas (Descartes).

14. Komma kõnetlust lahutamas (13. kommareegel):

I. ¹Oh kevadene õnneaeg kui armas oled sa (Kuhlbars). — ²Sa tuled vaikne õhtu ja katad jälle maad (Körber). — ³Tõsta pääd mu õiekene koit on saanud isandaks (Koidula). — ⁴Oh vabadus ma sulle olin laulnud ja mõtte luulel sinu nime kiitnud (Kreutzwald).

II. ¹Kuld rannake mil jõuab laev su kaldale (Reinwaldt) — ²Õrn ööpik kuhu tõttad sa (Õis). — ³Kas oled vabadus meil võõrsil käinud et pimeduse udu silmist kaob (Kreutzwald). — ⁴Olge terved kuldsed tähed ole terve hõbekuu (Körber). — ⁵Lilleke lilleke kiire on kaduma kevade (Koidula). — ⁶Arst aita iseennast.

*15. Komma lisandust lahutamas (15. kommareegel):

I. ¹Tartu ainus eesti ülikoolilinn asub Emajõe kaldail. — ²Koidula parem ja kuulsam eesti naisluuletaja suri Kroonlinnas a. 1886. 43. aasta vanuses. — ³Rootsi kuningas Karl XII sõdis vene keisri Peeter Suurega. — ⁴Nikolai II-se selle viimse vene tsaari saatus oli õnnetu.

II. ¹Selles läti ajalehes („Peterburgese Avise“) avaldas Besbardis kooliõpetaja Viljandis teoorjuse vastu ägeda kirja. — ²Soome pealinn Helsingi on võrdlemisi alles uus linn.

*16. Komma kiillauseid ja vahesõnu lahutamas (4. ja 14. kommareegel): kus tuleb neid lahutada ja kus ei?

I. ¹Ta vend on nii arvatakse sõjavangis surnud. — ²Nii viletsa toiduga ei võinud ta seda arvati mitte elada. — ³Ta peremees, nii näis talle ei olnud ta vastu enam nii sõbralik. — ⁴Hoidke lapsed oma kallist tervist sest tervis kordan seda, on tõesti meie kallim vara. — ⁵Palun astuge lähemale. — ⁶Nii on see muidugi mõista parem. — ⁷Tulge olge hääks teise tuppä.

II. ¹Nüüd on see võib-olla juba hilja. — ²See oli nii-ütelda ta hommikueine. — ³See mees oli otse ümberpöördukt ta sõber. — ⁴Ta kadus ei tea kuhu. — ⁵Sa oled selle muidugi unustanud. — ⁶Ta oli iseenesest mõista selle üle pahane. — ⁷Mehed aga tahavad seda arvata koju sõita. — ⁸Nii on see tõsi küll märksa parem.

17. Ühtumid *et kui* jne. (3. kommareegel: Tähele panna!):

I. ¹Ma ei usalda teda sest et ta valetab. — ²Ta ütles et kui ta kohe tagasi ei tule siis teda ärgu enam oodatagu. — ³Isa tuli vallamajast tagasi ilma et ta vallavanemaga oleks kokku saanud. — ⁴Ta oli tööle tulnud sellest hoolimata, et ta haiglane oli. — ⁵Nii kaua kui ta isamajas elas oli ta õnnelik. — ⁶Ta töö on häälolgugi et ses on mõned vead.

II. ¹Anti teada, et kes veel ei ole abiraha saanud, võivad seda veel saada. — ²Nii pea kui seda teed ootab sind karistus. — ³Võtsin kepi kaasa seks, et mul oleks vähemalt väike sõjariist käes.

30. 18. Kus on *kui* ees komma ja kus ei?

I. ¹Teen kui jõuan. — ²Parem hoida kui ohata, parem karta kui kahetseda. — ³Ära päeva enne kiida kui ta juba looja läinud. — ⁴Ära lenda kõrgemale kui tiivad kannavad. — ⁵Ta oli märg nagu kass, kui ta läbi vihma koju jõudis. — ⁶Suurvaim pole muud kui suur võime püsivuseks. — ⁷See oli nagu räägiti.

II. ¹Olgu päev nii pikk kui tahes õhtu tuleb ometigi. ²Inimene ei ole ialgi nii ilus, kui siis, kui ta andeks palub, või ise teisele andeks annab (A. Haava). — ³Mingu nagu läheb. — Ta elas nagu teisedki.

*19. Kus on sõnade *ja, ega, ehk, või* ees komma ja kus mitte? (Vaata reeglid lk. 28 ja 29.)

I. ¹Ütle mulle kelle sõber sa oled, ja ma ütlen kes sa oled (hispaania vanasõna). — ²Ta arvab et kõik ta vastu on ja et ka sina teda ei salli. — ³Nad läksid temast mööda ega vaadanud ta poolegi. — ⁴Jäta see töö ega sellest ometi midagi välja tule. — ⁵Teen siiski veel edasi ehk tuleb ometi natuke. — ⁶Üks raskemaist mängudest on male- ehk shahhimäng. — ⁷Kas tuled kaasa või jääd siia. — ⁸Kas ütled kus see on või tahad veel salata? — ⁹Ta peab ses asjas järele andma või tal läheb halvasti.

II. ¹Ma nõuan ja samuti mu sõber et te selle mängu lõpetaksite. — ²Nad küsisid kes meist tahab ära minna ja kes soovib sinna jääda. — ³Inimesi kardab ainult see kes neid ei tunne ja kes neist eemale hoiab mõistab neid varsi võõriti (Goethe). — ⁴Kas tuled või jääd siia. — ⁵Ütle mis sul viga või ole vait.

*20. Komma kokkuvõtva sõna ees (8-as kommareegel):

I. ¹Magaja uni ja tegija töö need ei löpe ialgi otsa. — ²Vara tööle hilja voodi nõnda rikkus tuppa toodi (Piirikivi) — ³Väsimata töötamine ja mõistlik kokkuhoidmine see viib inimese haljale oksale.

II. ¹Sugulased sõbrad raha vara kõik need peab inimene surmatunnil maha jätma. — ²Kõige paremad arstid

kõige kallimad rohud kõik hoolikam põetamine miski ei aidanud enam selle haiguse vastu.

***21.** Eriliigilised ja samaliigilised atribuutsõnad (11-es kommareegel):

I. ¹Säält paistis punaseid rohelisi musti katuseid. — ²See oli ühel ilusal pühapäeval. — ³See sündis pimedal sügisesel ööl. — ⁴Sel majal on ilus punane katus.

II. ¹See oli sütitav vaimustav südant sulatav muusika. — ²See oli isesugune ilus hommikumaine muusika. — ³Kõrge kirjandusliku väärtusega. — ⁴Raamatukogus leidis ilukirjandusliku teadusliku vaimuliku sisuga raamatuid.

***22.** Kus on täiendused ja lisandused kommaga eraldatud ja kus ei? (16-es kommareegel):

I. ¹Ta kehajõud raskest haigusest kurnatud ei pidanud enam kaua vastu. — ²Ta raskest haigusest kurnatud kehajõud ei pidanud enam kaua vastu. — ³Hommik tuli päiksepaisteline ja soe. — ⁴Ettevaatlik ja kaval viis ta oma asja ikka läbi. — ⁵Mitmest kohast põlema süüdatud tuli lagunes hirmsa kiirusega laiali. — ⁶Mitmest kohast põlema süüdatud lagunes tuli hirmsa kiirusega laiali.

II. ¹Ta saladus senni nii hoolega hoitud sai avalikuks. — ²Ta nii hoolikalt tehtud töö leidis üldist kiitust. — ³Ise endine sõdur ja kangelane ei võinud ta sõjaväe laimamist sallida.

***23.** -des ja -mata ja absoluutne nominatiiv (17-es kommareegel):

I. ¹Ta läks sõna lausumata minema. — ²Ta oli ilma selleks kellegilt luba küsimata koju kaasa võtnud mitmed tarbeasjad mis asutuses leidusid. — ³Nad vaatasid seda pääd vangutades päält. — ⁴Lootes kergemini lapsi koolitada ja ka majanduslikku elujärge tõsta kolis Jannsen a. 1851 Pärnu. — ⁵Mitmed raiskavad oma tervist ja jõudu noores eas ilma seda mõtlemata et see vanas eas end kätte tasub. — ⁶Suveviis südames hõiskan veel (Koidula).

II. ¹Sellest kuulis ta alles koju tagasi jõudes. — ²Ta sõber olles vähem haritud ei kõlvanud sellesse ametisse. — ³Ta tegi oma tööd edasi ilma küsimata mis teised sellest arvavad. — ⁴Ta luges ilma midagi arusaamata.

Mõõk ühes leib teises käes nii teeme rahva tööd (Koidula). — ⁵Kaarli mõisas Rakvere lähedal saatis Kreutzwald oma lapsepõlve-päevad mööda ammutades oma hinge kaunimad tagavarad rahva vaimuelu avaldusest. — Mõisa inimestega kokku puutudes omandas Kreutzwald hulga rahva kõnekäände kujukaid ütlosti ja teravat pilget.

24. Parandusülesanne: Kus on kommad tarvilised, kus tarbetumad ja kus puuduvad?

I. ¹Ta pidi, täna õhtu, meile tulema. — ²See oli nagu näha üsna ilmaaegne. — ³Läbi lahtise, avara akna, voolas värsket, kevadist õhku tuppa kus, veel hiljuti, oli olnud röske umbne sunbunud õhk. — ⁴Viimaks pärale jõudnud istusid nad, väga väsinult, pingile. — ⁵Tal oli nõu, oma hobust ära müüa.

II. ¹Niisugusel tingimusel, ta ei võinud seda rasket tööd vastu võtta. — ²Kartus hiljaks jääda, pani teda ruttama. — ³Ta ütles et ta vanemad tulla ei saa ja läks ise, aia värava kaudu, kohe minema.

25. Keerulised lausestikud (kommad panna ja graafiliselt kujutada):

I. ¹Kui peremees õhtul nagu ta oli ette teatanud koju jõudis küsis ta teenrilt kas tööd mis ta temale oli annud teha korralikult hoolikalt ja õigeaks ajaks on valmis tehtud. — ²Kui liivlased ja lätlased piiskop Alberti poolt olid alla heidetud algas pikk verine ja saatuslik sõda eestlastega mis kestis 16 aastat nimelt a. 1208 kuni 1224.

II. ¹Kuna ta jõe ääres jalutas mõlgutades omi mõtteid nägi ta korraga kuidas laps kes kaldal mängis äkki vette kukkus mis säält kohast nagu ta teadis küllalt sügav oli. — ²Las kasvame me tõusev sugu ja ootame mil tuleb tund kus nendele kes näevad und kord müristame kõrvu sõjalugu (G. Suits).

26. Koolon ja kommad panna (kooloni reegel lk. 14):

I. Lääne-Soome hõimud on järgmised liivlased eestlased vadjalased soomlased karjalased aunuslased ja vepslased. — ²Sää! juhtus Hurtile õnnetus, ta isa jäi pimedaks. — ³Loorberitel on kardetav magada nad uimastavad.

II. Muinas-Eesti maakonnad olid Harju Järva Viru Ridala Nurmekond Sakala Metsapoole jne. — ²Lembitu

sõdureil oli kaks teed valimiseks kas iseseisvus ja vabadus päästa või võitluses langeda. — ³Meie elu on male mängu sarnane kui inimeste elu otsas siis korjatakse kõik vigurid kuningad kuningannad jooksikud tornid hüppajad talupojad kõik ühte kotti. — ⁴Ausus on õnnele aluseks niihästi üksikute kui rahvaste elus ilma temata ei ühtki usaldust ei ühtki rahu ei ühtki arenemist (Schiller).

27. Semikoolon (v. reegel lk. 15) ja kommad:

I. ¹Kes eluga mängib ei saa sellega iial toime kes enda üle ei jõua valitseda jääb sulaseks surmani (Goethe). — ²Õo nüüd jõuab jälle oma rahuga kuldne õhtu päike läinud hingama (Kuhlbars).

II. ¹Kes tasa käib käib targu kes targu käib saab kaugele. — ²Kus palju valgust sääl palju varju kus palju vabadust sääl palju eksimist (Schiller). — ³Midagi kui magust mõtet kannab terve loodus pehmel suveööl midagi nii õnnist mõista annab mida muidu ehk ei aimaks meel (Krimm). — ⁴Suur Liivi sõda (1558—1582) oli meie maale kõige hirksamaks ajaks: varandus mis kätte saadi riisuti mida ei võidud kaasa viia hävitati ja põletati keda metsatesse põgenenud inimestest kätte saadi piinati ja tapeti koledal kombel.

*28. Kuhu võiks järgmisis lauseis panna mõttekriipsu? (v. mõttekriipsu reeglid lk. 35):

I. ¹Tuba lubjati ära uued ukсед ja aknad tehti ette uus ahi sisse ja kõik näitas välja nagu kõrtsis (Jannsen). — ²Kodu magus sõna (Koidula). — ³Haiglane ja närvlik olek emalt päritud omadus ei lasknud Koidulat ja ta luuleannet küllalt tasakaalus areneda. — ⁴Kui aeg tuleb ja see tuleb pea mil jõutakse ses suhtes paremale arusaamisele siis kaovad ka niisugused väärnähtused.

II. ¹Mõned kodumaa ärkamisaja tegelased Kreutzwald ja muud suutsid Veskele ainult väikese summa Leipzigi saata. — ²Kui keegi oletame nii seda ometi teeks. — ³Pomm kukkus maha ja ei lõhkenud.

29. Mis sõnad ja laused on jutumärkides? (Reegel lk. 37 ja 38):

I. ¹Küsisin omalt sõbralt Millal minu poole tuled? — ²Homme ei saa ma aega vastas ta aga tulen ülehommel. — ³Tartus asutas Jannsen Eesti Postimehe. — ⁴Ees vankri otsas oli ankur taga püülijahu kott keskel pudelikorv kus peenikest sees oli (Jannsen).

II. ¹Masingi Marahva näddalaleht oli esimene eesti ajakiri. — ²Aleksander Suur ütles Diogenesele Palu mult midagi Kui tahad mulle häätegu teha vastas Diogenes siis mine mu valguse eest ära. — ³Üldse olla Jüriöö mässu vaigistuseks Eestis 30,000 eestlast vaikseks tehtud.

***30.** Mis sõnad või laused tuleb klambritesse sulgeda? (v. reegel lk. 38):

I. Saksa kool ja kodune saksa keel teatavasti oli Koidula ema sakslane mõjusid seks kaasa et Koidula tegi oma esimesed luuletuskatsed saksa keeles.

II. Kui paljud eestlased ei ole veernud Sarmaatia praeguse Venemaa endine nimetus lõpmata lagendikkudele.

31. Kordamisharjutus mitmesuguste vahemärkide panemiseks.

I. ¹Kas sa ei tea mu poeg kui väikese tarkusega maailma valitsetakse. — ²Kes kord valetab seda kergesti enam ei usta kuigi ta tõtt räägib. — ³Hunt ütles tallele et kui see polnud tema siis olnud see ta vend. — ⁴Niikaua kui sa oled õnnelik on sul palju sõpru läheb su elutaevas pilve oled üks (Ovidius). — ⁵Oh ajad oh kombat hüüdis Cicero Rooma kuulsam kõnemees oma kõnes Catilina vastu. — ⁶Kui Hiiob kõik oli kaotanud hüüdis ta Issand on annud Issand on võtnud Issanda nimi olgu kiidetud —

II. ⁷Surnuist ei tohi rääkida ütleb laimaja ja räägib paha elavaist — ⁸Kallis on minule sõber aga ka vaenlane toob mulle kasu sõber mull näitab mis võin vaenlane aga mis pean (Schiller) — ⁹Nõnda kui veetilk meres liivatera kõrves nõnda on tuhat aastat igaveses elus (Siiraki tarkuse raamat) — ¹⁰Sind surmani küll tahan ma kalliks pidada mu õitsev. Eesti rada mu lehkav kodumaa (Koidula) — ¹¹Elust peab lahkuma kui pidult pidu peremeest tänades ja omi asju kokku korjates (Voltaire) — ¹²Kas olete tähele pannud et sagedasti läheb täide vanasõna mis ütleb et kes teisele augu kaevab ise sisse langeb —

Harjutustikus esinevad autorinimed.

- Anna Haava, eesti luuletaja.
 Buffon (loe: büfong), prantsuse loodusteadlane (1707—1788)
 Descartes (loe: dekart), prants. mõttetark (1596—1660)
 Fählmann, eesti kirj. (1798—1850)
 Goethe (loe: gööte), saksa kirj. (1749—1832)
 Hurt, eesti kirj. (1839—1906)
 Jannsen, eesti kirj. (1819—1890)
 Koidula, eesti luuletaja (1843—1886)
 Kreutzwald, eesti kirj. (1803—1882)
 Krimm, eesti luuletaja (1863—)
 Kuhlbars, eesti luuletaja (1841—)
 Körber, eesti luuletaja (1817—1893)
 Molière (loe: moljäär), prant. kirjanik (1622—1673)
 Ovidius, rooma luuletaja (43 e. Kr. —16 p. Kr.)
 Piirikivi (pärisnimega Grenzstein), eesti kirj. (1849—1916)
 Reinwald, eesti luuletaja (1847—1921)
 Schiller, saksa luuletaja (1759—1805)
 Shakespeare (loe: sheekspiir), ingliskirj. (1564—1616)
 G. Suits, eesti luuletaja (1883—)
 Voltaire (loe: voltäär), prantsuse kirjanik (1694—1778)
 Õis (G. Wulff), eesti luuletaja 1864—)
-

Võti.

Ainult harjutusülesannete esimestel (I) rühmadel on ses „Võtmes“ lahendused, teistel (II) mitte. „Võtmes“ on trükitud ainult sõnad, mille järel on vahemärk; vahemärgi järel on püstkriips | pooleli jääva lause tundemärgiks.

1. 1 ja 4 punkt; 2, 5 ja 6 !—3 ?
2. 1 elu ? | läheb. —2. ? —3 | kodu ! | näeb. (või :!)
—4 välja. | tuleb. —5.!
3. 1 | otsas, | —2 jookseb, | astub, | —3 kuningas,
| —4 mees, |
4. 1 täna, | —2 vihaselt, —3 tubli, | —4 minna, | —5
ei ole kommat — 6 söömata, |
5. 1 ütles, | —2 on, | —3 Tulen, | —4 ela, et süüa,
me sööme, | —5 on, | —6 tulla, | talle, | —7 tööd, | —8
paistis, | —9 Oota, |
6. 1 korja, | —2 majake, | —3 Torn, | paistab, | —4
too, | —5 täis, | —6 säält, | —7 töö, | —8 laita, |
7. 1 maksab ? | —2 ütelda, | on. | —3 näinud, | käis,
—4 mõista, | tahab. | —5 ?
8. 1 tead, | tuleb ? —2 kirjutanud, | tuleb. —3 küsin, |
maksab. | —4 mäletab, | oli ? | —5 teate, | pidu ? —6 arvata,
| teinud. —7 seleta, | tähendab ? | —8 seletada, | tähendab.
9. 1 Mees, | tuleb, | —2 Kartus, | jääme, | —3 Maja,
| paistab, | —4 Laulud, | lauldi, | —5 Need, | mängivad,
| —6 Need, | ütlevad, | väärt, |
10. 1 Isa, ema, | —2 venelasi, sakslasi, | —3 Elagu,
kasvagu, | selts ! —4 süüa, juua, | —5 ootusest, lootusest, |
—6 Lauldes, vallatades, |
11. 1 tööst, | toitmisest, | —2 vaadeldes, | vestes, |
12. 1 Isa, | —2 eesti, | —6 mulle, | meeldib, | —7 vanu, |
13. 1 kutsunud, | —2 seda ? Ei, | —3 ametisse, |
laisk, | —4 läbipaistev, | 5 haiguse, |

14. 1 aeg, | —2 tuled, | õhtu, | —3 pääd, | õiekene, |
—4 vabadus, | 1 ja 3 järel!
15. 1. Tartu, | linn, | —2 Koidula, | luuletaja, | 4 II-se,
16. 1 on | arvatakse, | —2 ta, | arvati, | —3 peremees, |
talle, | —4 tervist, | tervis, seda, |
17. 1 teda, | —2 ütles, | tule, | —3 tagasi, | —4 tulnud,
| —5 elas, | 6 hää, |
18. 1 Teen, | —2 ohata, | —3 kiida, | —4 kõrgemale, |
— 5 kass, | 7 oli, | (3 ja 4 võib kui ees komma ka ära jääda)
19. 1 mulle, | oled, | ütlen, | —2 arvab, | —4 töö,
| —5 edasi, | —8 ütled, | on, | —9 andma, |
20. 1 töö, | —2 voodi, | —3 kokkuhoidmine, |
21. 1 punaseid, rohelisi, | —3 ilma kommata või:
pimedal, |
22. 1 jõud, | kurnatud, | —3 tuli, | —4 kaval, | —6
süüdatud,
23. 2 oli, | küsimata, | asjad, | —4 tõsta, | —5 eas,
(või ka kommata) | mõtlemata, |
24. 1 (mitte kommasid) — | 2 oli, | näha, | —3 lahtise
(parem ilma kommata) | akna (kommata) | värsket (parem
ilma kommata) | tupp, | kus (kommata) | hiljuti (kommata) |
rõske, umbne, | —4 jõudnud, | nad (ilma kommata) | väsi-
nult (ilma kommata) —5 nõu (ilma kommata)
25. 1 õhtul, | teatanud, | jõudis, | teenrilt, | tööd,
teha, korralikult, | —2 heidetud, | eestlastega, | pikk (komma
või kommata) | aastat, |
26. 1 järgmised: | —2 õnnetus: | magada: |
27. 1 mängib, | toime; | valitseda, | —2 rahuga; |
28. 1 ära, | ette, | naagu — | —2 Kodu — | —3 olek — |
omadus — | —4 tuleb — | pea — | arusaamisele, |
29. 1 sõbralt: „ | tuled?“ —2 „Homme | aega, “ |
ta, „aga | ülehonne“. | —3 „Eesti Postimehe“ —4 ankur,
| kott, | korv, | „peenikest“ |
30. 1 (teatavasti oli Koidula ema sakslane) | kaasa, | —
31. 1 tea, | poeg, | —2 valetab, | usta, | —3 tallele,
| tema, | — 4 õnnelik, | sõpru; | pilve, | — „Oh ajad, oh
kombed!“ | Cicero, | kõnemees, | 6 kaotanud, | ta: | „Issand |
annud, | võtnud, | kiidetud!“

Koolikirjatööde välimuse
ja parandusviisi ühtlustamiseks kõigis
eesti koolides

on välja antud väike raamat

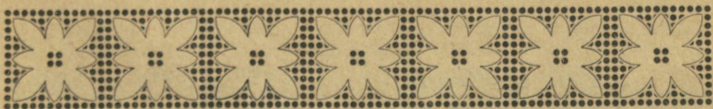
Joh. Aavik

Kooli-kirjatööde vihk ja selle parandamine.

Väga paljudes koolides juba tarvitusel.

Pääladu: K.-ü. „Lääne“, Haapsalus.

Hind 12 mk.

Sama autori poolt (s. o. Joh. Aaviku) on ilmumas ja kavatsusel veel järgmised

kooliraamatud:

Lühike õigekeelsuse juht.

Koolidele ja iseõppimiseks.

Sisaldab kõige tähtsamad ja tarvilisemad õigekeelsusreeglid ja hoiatused kõige harilikumate vigade eest.

Objekt.

Ta reeglid ja vead eesti keeles.

Ühes väikese harjutustikuga.

Tarviline käsiraamat niihästi kooliõpilasele kui igale haritlasele selle kõige raskema ja keerulisema eesti keele nähtuse tundma- ja õigesti tarvitada oskamiseks.

Varemini ilmunud raamatud:

Joh. Aavik

Kooli-kirjatööde vihk ja selle parandamine.

Hind 12 marka.

Tarviline raamatuke igale õpetajale ja õpilasele; sisaldab kõiksugu muude tarviliste määruste ja näpunäidete seas koolivihkude parandamises tarvitatavad märgid.

Pääladu K. Ü. „Lääne“ Haapsalus.

Joh. Aavik

Valik rahvalaule.

See kogu erineb kõigist muist uuemaist (Saaberki, Petersoni, Ridala ja Eiseni) rahvalaulukogudest sellega, et sisaldab kõige rohkem seletavaid lisi, nimelt 6 (keel, värsiehitus ja stiil, korjamise ajalugu, ained ja iga, sõnastik) ja lõpus veel harjutusülesannete kogu ühes võtmega. Fääle selle on valik kirjanduslikus suhtes kõige väärtuslikum ja huvitavam. Keele- ja värsivead on parandet. Seetõttu on see „Valik“ kõige kohasem koolidele. Hind 40 mk.

Pääladu „Postimehel“ (Tartus) ja Keisermannil (Tallinnas).

Joh. Aavik

M. Kampmanni lugemiku arvustus.

Tarviline ja kasulik käsiraamat igale kirjanikule ja õpetajale, sest Kampmanni lugemiku keelevigadest on kokku säetud väike õigekeelsusgrammatika, kus antakse hulk senni enne avaldamata keelereegleid, eriti lauseõpetuse alal (objekt, partitiivne subjekti väljajäetavad sõnad, -sti ja et jne.). Pädagooge huvitab ka säääl antav sisuline arvustus. Hind 35 mk. Pääladu Keisermannil (Tallinnas).

Joh. Aavik

Uute sõnade sõnastik.

Sisaldab üle 4000 sõna, lõpus Eesti mytoloogiliste nimede sõnastik; teine suuresti täiendet ja parandet trükk. Hädatarviline käsiraamat igale uuemat kirjandust lugevalle. Hind 175 mk.

Pääladu Keisermannil (Tallinnas).

Joh. Aavikult on varemini ilmunud

„Keelelise uuenduse kirjastiku“ seerias („Kirjastus Istandik“)

ja on veel müügil:

Nr.		Mk.
24.	Valik rahvalaule	40
40.	Kooli-kirjatööde vihk ja selle parandamine	12
9.	Eesti rahvusliku suurteose (s. o. „Kalevipoja“) keel	15
5.	Katsed ja näited I.	15
26.	Katsed ja näited IV. (elustet instruktiiv)	25
29.	Rahvamurded ja kirjakeel	25
32.	Keelelised vastuväited prof. Dr. Lauri Kettuse „Arvustavate märkuste puhul	10
37.	M. Kampmanni lugemiku arvustus	35
25.	Õigekeelsuslik grammatik. Mitmuse partitiiv. II. vihk. (I. vihk on otsas)	15
17.	-uma-lõpulised refleksiivid. — Nende moodustamine. — Nende esinemine. — Nende sõnastik	35
28.	O küsimus. Kas o läheb läbi või ei?	15
38.	Kas Ü või Y? Y!	10
21.	Hirmu ja õudsuse jutud X	15
23.	„ „ „ XI	20
27.	„ „ „ XII	25
30.	Naljandid ja groteskid I	15
31.	„ „ „ II	15

Pealadud:

„Postimees (Tartus): nr. nr. 1, 5, 21, 24, 24, 26, 27, 29.

Keisermann (Tallinnas): nr. nr. 24, 25, 28, 30, 31, 32.

„Kool“ (Tallinnas): nr. nr. 17 ja 38.

„Lääne“ (Haapsalus): nr. nr. 39 ja 40.

Liiv (Kuresaares): nr. 41.

Kuulsa rootsi maadeurija ja reisikirjaniku **Sven Hedini** suurest reiseosest noorsoole: **Poolusest pooluseni** ilmus autori loal **H. Valma** tõlkes ja Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse kirjastusel esimene osa

Polaarsõidud.

Sisu: Admiral Franklini, „Germania“ ja „Hansa“ ning Nordenskiöldi „Vega“ polaarsõidud. Lisaks meresõidu ja jääolude sõnastik. Põhja polaark kaart, pildid klantspaberil.

Pea ilmub

Polaarsõitude teine osa.

Sisu: Gordon-Bennetti põhjanaba ekspeditsioon „Jean-nettel“. Fridtjof Nanseni „Frami“ polaarsõit. Andrée õhupolaarsõit. Lõunanaba, Shackleton. Lõuna polaark kaart, pildid klantspaberil.

Raamatud, mis on tõlgitud pea kõigisse ilmakeelisse, loeb terve ilma noorsugu äärmise huviga. Eesti Vabariigi haridusministeeriumi poolt koolikogudele soovitatud.

Esimene eestikeelne raamat skoutismi alal

H. Valma

Skout Inglismaal ja mujal.

Lühike kuid siiski täielik ülevaade skoutismist kogu ilmas ja eriti Inglismaal; selle tekkimislugu ja püüded.

Ainult väike osa eksemplare veel müügil.

Esimene ja ainus paranduskasvatuslik raamat eesti keeles ;
tarvilik igale õpetajale, kasvatajale ja lapsevanemale.

H. Valma

Mõnda nõdramõistuslikkude laste eest hoolekandest ja nende kasvatusesest.

Hind 30 marka.

Pääladu K.-ü. „Lääne“, Haapsalus.

Eesti ajakirjandus („Päevaleht“, „Kaja“ j. t.) on selle raamatu ilmumist kiitvalt tervitanud ja seda kõigiti soovitanud.

„Postimees“ näit. kirjutab selle kohta pikemas arvustuses muu seas järgmiselt (nr. 144, 1. VII. 21):

„H. Valma teos on elutargalt läbi kaalutud, kaine, selgelt formuleeritud programmikiri seltskonnale ja valitsusele ning pakub meie selge ülevaatliku pildi nõdramõistuslikkude laste eest hoolekandest ja kasvatusesest üleüldse kui ka sellel alal Eestis seni ettevõetud ja tulevikus tarvilikkude sammude üle. Soovitame raamatukesele, mis sisaldab eneses nii laiapiirilise ja läbimõeldud tööprogrammi, kantud elavast huvist ja armastusest asja vastu, seda laialist tähelepanu meie lugejate hulgas, mis tema õigusega on ära teeninud.“ —k.

Haridusministeeriumi poolt ka keskkooli-kogudele soovitatud.

Saada paremaid raamatukauplustest ehk otse pääladust — K.-ü. „Lääne“ Haapsalus. Abiladu — K.-ü „Varak“ Tallinnas ja „Eesti Karskusliit“ Tartus.

